

Strategies for Popularizing the Ocean-Based Economy Based on Grassroots Production Experiences for Policy-Making in Iran

Yadollah Saadeghi^{1*}, Mohammad Hossein Karim²

1*. Center for Strategic Research.

2. Kharazmi University.

ARTICLE INFO

Article History:

Received: 13 December 2025

Revised: 14 July 2026

Accepted: 15 July 2026

Published: 20 February 2026

Keywords:

Ocean-Based Economy, Popular Participation, Production Models, Indigenous Knowledge, Iranian Coasts.

ABSTRACT

The aim of the present study is to identify and assess the risks in the navigation of passenger vessels between Bandar Abbas and Qeshm Island based on the Shell technique (software and hardware, environment and human (employee personnel)). The research method is mixed (qualitative and quantitative) and is applied in terms of purpose and nature. The statistical population of the study was specialists and experts in the field of tourism and navigation, of which 12 people were used for the interviews and 15 people were used for the fuzzy Delphi part. In this study, information was collected through interviews and data analysis using content analysis methods, fuzzy Delphi and risk ranking using the DANP method and using Excel software. To identify the risks, first by interviewing 12 navigation experts and then using the content analysis method, the risks in the navigation of passenger vessels between Bandar Abbas and Qeshm Island were identified as 28 risks based on the Shell technique. Then, using the fuzzy Delphi method and the opinions of 15 experts, all risks The identified risks were refined and confirmed, and then the risks were ranked. The results showed that the software risks of passenger vessel navigation are: failures in the integration of navigation data, cyber attacks and unauthorized access, user error when using the software, the effects of weather conditions and the marine environment on the performance of navigation software, deviations from standard operating procedures in the operation of equipment, delays in periodic updates of navigation systems and marine charts, and incorrect data management. Hardware risks include sensor failures, problems in network hardware, physical damage, fluctuations and outages of navigation equipment power supply systems, lack of proper maintenance, and environmental challenges. Environmental risks include pollution of coastal waters due to the discharge of waste and petroleum fuels, damage to marine life, marine traffic, garbage discharge, and changes in the ecosystem. Personnel risks include accidents and incidents, adverse weather conditions, diseases and injuries, stress, and Psychological stress is a safety issue. Also, ranking all risks together showed that the most important risks are diseases and injuries.

* Corresponding author: Yadollah Saadeghi. Email: pardis.farandishan@gmail.com

Citation: saadeghi, Y. & Karim, M. (2026). Strategies for Popularizing the Ocean-Based Economy Based on Grassroots Production Experiences for Policy-Making in Iran. (e247438). Quarterly Journal of The Macro and Strategic Policies, 13(Special Issue on Maritime-Oriented Development), e247438 <https://doi.org/10.30507/jmsp.2026.577999.2908>

Extended Abstract

Introduction

The blue economy, or maritime-oriented economy, refers to economic activities directly or indirectly linked to oceans, coastlines, and marine resources, and has emerged as a central pillar of sustainable development for coastal nations. Despite its considerable potential, sustainable maritime development faces persistent challenges, including institutional fragmentation and conflicting interests among governments, the private sector, and local communities. In Indonesia, for instance, the absence of cross-sectoral policy coordination between local and central levels has intensified social tensions (25). Similar concerns have been raised in the Mediterranean, where the Community4Tourism project emphasizes the need for regulated recreational activities, environmental assessment, and community-based ecotourism (20). In Kenya, the EU-funded Go-Blue Project has adopted an integrated, ecosystem-based approach to land-sea management, focusing on institutional and individual empowerment of women and youth (11, 12). Conversely, research published in *Geoforum* warns that blue economy agendas, by reproducing unlimited growth paradigms, may disempower local communities, as evidenced by studies of six coastal communities across Europe (31).

The Islamic Republic of Iran, with approximately 5,800 kilometers of coastline along the Caspian Sea, the Persian Gulf, and the Sea of Oman, possesses unique advantages for developing a maritime-oriented economy. Upstream documents such as the 1404 Vision and the General Policies of Maritime-Oriented Development (issued in 1402) emphasize sustainable and people-centered utilization of these capacities (13). However, Iran's maritime development faces structural challenges, including weak coastal infrastructure, institutional fragmentation, environmental pressures, centralized decision-making, and, most importantly, the marginalization of local communities from economic benefits. A review of the literature reveals that most studies on the blue economy have focused on macro-level policies and infrastructure, while operational models of popular participation remain underexplored. Meanwhile, in other economic sectors, numerous successful experiences of popular participation exist that could inspire the maritime economy. Accordingly, the central question of this study is: how can effective strategies for popularizing the maritime-oriented economy in Iran be formulated by drawing on the logics and mechanisms of successful popular participation in other economic domains? The main objective is to design strategies for popularizing the maritime economy inspired by successful logics of popular participation in Iran's economy.

Methodology

This study is applied in purpose and qualitative in nature, employing a comparative analysis approach. The qualitative approach was selected due to the exploratory nature of the research and the need for in-depth understanding of phenomena in their natural context. The comparative analysis approach was chosen to systematically compare different models and extract their commonalities and differences. The research population consists of successful models of popular production in Iran. The sample includes ten successful models of popular production, selected through purposive sampling based on five criteria: (1) sustainability of activity (at least five years of continuous economic activity without dependence on temporary government support); (2) genuine popular nature (initial core formed by local people, with ownership, management, and benefits directed to the local community); (3) minimal reliance on government support (less than 10 percent of income or initial investment from subsidies or government facilities); (4) extractability of knowledge (existence of documentable tacit and experiential knowledge transferable to other domains); and (5) diversity and geographical distribution (coverage of different activity domains and provinces).

Data collection was conducted through two methods: (a) field ethnography, including semi-structured interviews with founders and key members of each of the ten models (ten interviews in total) and participatory observation in the activity environments of the models. Each interview lasted approximately three hours on average. The interview process continued until theoretical saturation, which was achieved after the tenth interview. (b) Documentary study, including review of official performance reports, financial statements, statutes, relevant research literature, and upstream documents related to the maritime-oriented economy. Data analysis was performed using qualitative content analysis in four stages: data preparation, open coding, axial coding, and selective coding. Accordingly, interviews were transcribed, initial concepts were identified from the data, initial codes were categorized into conceptual categories, and eight common logics were extracted as the core categories of the research. To enhance validity and reliability, the following strategies were employed: triangulation of data sources, participant review of findings, prolonged engagement with the research field, detailed documentation of the research process, and peer review.

Results and Discussion

The findings indicate that the success of popular production models is not due to extensive government support or access to large-scale financial resources, but rather stems from the systematic combination of eight intertwined logics that have emerged and matured within Iran's socio-economic context: (1) genuine popular nature, (2) problem-orientedness, (3) experiential learning, (4) social capital, (5) integration of tradition and innovation, (6) field leadership, (7) resilience, and (8) the key role of intermediary circles. These logics function as a structural configuration in which the absence of any one disrupts the chain of success. The comparative analysis reveals a foundational triad among these eight logics, without which the formation of any popular activity would be impossible or unsustainable: genuine popular nature (as a precondition for ownership and agency), problem-orientedness (as a precondition for direction and legitimacy), and social capital (as a precondition for cooperation and cohesion). The remaining five logics, while playing determining roles in the success and continuity of the models, function more as factors of differentiation, facilitation, and adaptation rather than foundational preconditions.

From an analytical perspective, these eight logics can be mapped onto a temporal-functional chain: the formation stage (genuine popular nature and problem-orientedness), the cooperation and cohesion stage (social capital and field leadership), the continuity and innovation stage (experiential learning and integration of tradition and innovation), and the survival and external communication stage (resilience and intermediary circles). What distinguishes these models from government projects or top-down development plans is the logic of problem-based endogeneity; in all these models, the initial motivation is not profit-seeking or exploitation of rentier opportunities, but rather a response to an objective local problem. This characteristic fosters commitment-based resilience rooted in a sense of intellectual ownership over the problem and its solution.

Based on the comparative analysis, four main models were extracted for application in the maritime-oriented economy: (1) the cooperative-oriented model, based on collective organization of local actors in production or service cooperatives with equitable distribution of benefits, collective decision-making, and utilization of social capital; (2) the local leadership model, emphasizing the determining role of a core activist or field leader based on social acceptability, local trust, and experiential knowledge; (3) the indigenous knowledge-based model, grounded in the integration of indigenous knowledge with modern technologies and the transformation of local tacit knowledge into collective knowledge capital; and (4) the combined resilient model, which enhances adaptability to environmental and economic shocks through diversification of complementary activities across different seasons.

The transfer of these logics to the maritime-oriented economy faces six categories of obstacles: institutional and governance barriers (fragmented and island-like functioning of organizations, absence of a powerful cross-sectoral authority for maritime policy coordination); legal and regulatory barriers (instability of laws, multiplicity of permits, lack of transparency in administrative processes); economic and sanctions-related barriers (international sanctions, currency fluctuations, chronic inflation, macroeconomic instability); infrastructural and technological barriers (uneven development of port and maritime infrastructure, aging fleet, shortage of modern technologies such as smart port management systems, IoT, and AI in maritime operations); social and cultural barriers (shortage of skilled maritime human resources, inadequate awareness of maritime capacities, migration from coastal areas to central regions); and participatory barriers (government's assumption of direct management, distrust of popular capacities, and absence of powerful intermediary institutions such as cooperatives, unions, and popular organizations capable of organizing local community interests and facilitating public participation).

Conclusion

This study aimed to design strategies for popularizing the maritime-oriented economy in Iran based on the logics governing successful popular production models. The findings demonstrate that popularizing the maritime economy is not an abstract slogan but a set of concrete and operational measures, each rooted in logics proven in successful popular production experiences. The proposed transfer framework translates each of the eight logics into operational components in the maritime economy, showing how they can be converted into specific and implementable actions along Iran's coasts. The four extracted models—cooperative-oriented, local leadership, indigenous knowledge-based, and combined resilient—can serve as foundational templates for designing operational programs tailored to the diverse conditions of Iran's northern and southern coasts.

The study offers policy recommendations at two levels. At the macro level, addressed to governance and legislative institutions, recommendations include: formulating a "National Document for Indigenous Knowledge Management

of Coastal Communities”; reforming laws in favor of coastal local cooperatives; establishing a “Development and Participatory Investment Fund for the Maritime-Oriented Economy”; redefining success indicators in coastal development projects to include qualitative social metrics (percentage of local ownership, utilization of indigenous knowledge, number of sustainable jobs created for locals, and reduction of migration rates); and establishing “Sustainable Coastal Development Think Tanks” in coastal governorates. At the middle and executive level, addressed to local managers and cooperatives, recommendations include: identifying, empowering, and networking “local maritime economy leaders”; establishing and strengthening “multipurpose coastal cooperatives”; creatively documenting indigenous knowledge and converting it into “tourism experiences”; creating a “local quality rating and labeling system”; regularly organizing “seasonal maritime economy festivals”; and designing “participatory packages” for external investors in which external capital invests in infrastructure while management and service provision remain with local cooperatives, with equitable profit-sharing.

The study acknowledges three categories of limitations: data limitations (difficulty accessing precise financial information of the models, limited sample size for statistical generalization, and potential reduction of validity due to the tacit nature of actors’ knowledge); transferability limitations (differences in the institutional context, scale and complexity, and historical experience of southern coastal communities compared to the agricultural and industrial sectors); and institutional limitations (fragmentation of maritime governance, international sanctions as an exogenous variable, instability of coastal land transfer laws, and the persistent gap between macro policies and implementation). Future research is recommended to employ broader sampling with mixed methods, conduct action research or pilot projects in coastal areas (particularly Makran), undertake comparative studies with successful regional countries such as Turkey or Oman, design independent research for cross-sectoral coordination and vertical policy integration, conduct gender-focused research on women’s participation in maritime activities, and perform future-oriented studies on climate change, environmental hazards, and participatory adaptation strategies.

Keywords: Ocean-Based Economy, Popular Participation, Production Models, Indigenous Knowledge, Iranian Coasts.

راهبردهای مردمی‌سازی اقتصاد دریامحور مبتنی بر تجارب تولید مردمی برای سیاستگذاری در ایران

یداله صادقی^{۱*}، محمدحسین کریم^۲

۱. عضو هیأت علمی پژوهشکده تحقیقات راهبردی.

۲. دانشگاه خوارزمی.

چکیده

اطلاعات مقاله

پژوهش حاضر با هدف طراحی راهبردهای مردمی‌سازی اقتصاد دریامحور مبتنی بر منطق‌های حاکم بر الگوهای موفق تولید مردمی در ایران انجام شده است. این مطالعه با رویکرد کیفی و روش تحلیل تطبیقی، مبتنی بر تجربه‌نگاری میدانی عمیق از ده الگوی موفق تولید مردمی و تحلیل محتوای کیفی داده‌های حاصل از مصاحبه‌های نیمه‌ساختاریافته و مشاهده مشارکتی صورت گرفته است. یافته‌ها نشان می‌دهد که موفقیت این الگوها بر هشت منطق مشترک استوار است که در یک زنجیره زمانی-کارکردی شامل شکل‌گیری (مردمی بودن واقعی و مسئله‌محوری)، همکاری (سرمایه اجتماعی و رهبری میدانی)، تداوم (یادگیری تجربی و تلفیق سنت و نوآوری)، و بقا (تاب‌آوری و حلقه‌های میانی) قابل ترسیم هستند. از میان این هشت منطق، سه مؤلفه مردم‌محوری، مسئله‌محوری و سرمایه‌اجتماعی به‌عنوان پایه شناسایی شدند. تحلیل قابلیت انتقال این منطق‌ها به حوزه اقتصاد دریامحور منجر به طراحی چارچوبی نظام‌مند شد که هر یک را به مؤلفه‌های عملیاتی در اقتصاد دریا ترجمه می‌کند. بر این اساس، چهار مدل تعاونی‌محور، رهبری محلی، دانش‌بنیان بومی و تاب‌آور ترکیبی برای کاربری در اقتصاد دریامحور معرفی شد. مقایسه یافته‌ها با مطالعات پیشین نشان‌دهنده همخوانی منطق‌های استخراج‌شده با پژوهش‌های بین‌المللی و داخلی است. همچنین شش دسته مانع شامل موانع ساختاری-نهادی، قانونی-مقرراتی، اقتصادی-تحریمی، زیرساختی-فناوری، اجتماعی-فرهنگی و مشارکتی برای انتقال این منطق‌ها شناسایی شد. مقاله با تأکید بر ضرورت گذار از رویکرد تصدی‌گرا به تسهیل‌گری و با شناسایی محدودیت‌های داده‌ای، انتقالی و نهادی، توصیه‌های سیاستی عینی در دو سطح کلان و میانی-اجرایی برای تحقق مردمی‌سازی اقتصاد دریامحور در سواحل ایران، به‌ویژه منطقه راهبردی مکران، ارائه می‌دهد.

سابقه مقاله:

تاریخ دریافت: ۲۲ آذر ۱۴۰۴

تاریخ بازنگری: ۲۳ تیر ۱۴۰۵

تاریخ پذیرش: ۲۴ تیر ۱۴۰۵

تاریخ انتشار: ۱ اسفند ۱۴۰۴

کلیدواژه‌ها:

اقتصاد دریامحور، مشارکت مردمی، الگوهای تولید، دانش بومی، سواحل ایران.

* نویسنده مسئول: یداله صادقی. ایمیل: pardis.farandishan@gmail.com

مقدمه

اقتصاد دریامحور یا - در ادبیات بین‌الملل - اقتصاد آبی به فعالیت‌های اقتصادی مرتبط با دریاها، سواحل و منابع دریایی گفته می‌شود و در سال‌های اخیر به عنوان محوری برای توسعه پایدار کشورهای ساحلی مطرح شده است. با وجود ظرفیت‌های این حوزه، تحقق توسعه پایدار دریایی با چالش‌هایی نظیر ناهماهنگی نهادی و تعارض منافع میان دولت، بخش خصوصی و جوامع محلی مواجه است. برای نمونه، در اندونزی، فقدان هماهنگی سیاست‌های بخشی در سطوح محلی و مرکزی به تشدید تعارضات منجر شده است (۲۵). در منطقه مدیترانه نیز پروژه enoteCommunity^۴TourismCommunity⁴Tourism بر ضرورت تنظیم فعالیت‌های تفریحی، ارزیابی زیست‌محیطی، مقابله با گردشگری زردگی و ترویج اکوتوریسم اجتماع‌محور تأکید دارد و بر اهمیت سیاست‌گذاری مبتنی بر تشخیص علمی دقیق و مشارکت ذی‌نفعان برای تاب‌آوری مناطق ساحلی صحنه می‌گذارد (۲۰).

در کنیا، پروژه Go-Blue با حمایت اتحادیه اروپا، رویکردی یکپارچه و مبتنی بر اکوسیستم برای مدیریت خشکی - دریا به کار گرفته و با تمرکز بر توانمندسازی نهادی و فردی زنان و جوانان، به ارتقای اقتصاد آبی پایدار کمک کرده است (۱۱، ۱۲). در مقابل، پژوهشی در مجله Geoforum (۲۰۲۵) هشدار می‌دهد که دستورکارهای اقتصاد آبی، به دلیل بازتولید الگوی رشد نامحدود، جوامع محلی را توان‌زدایی می‌کنند؛ این نتیجه مبتنی بر مطالعه شش جامعه ساحلی در اروپا شامل بلغارستان، ایرلند، نروژ، فنلاند، اسپانیا و قبرس است (۳۱).

پروژه OCEANIDS با بودجه اتحادیه اروپا، بر توانمندسازی شهروندان و حکمرانی فراگیر برای اقتصاد آبی پایدار در مدیترانه متمرکز است و با ایجاد سکوی پشتیبانی تصمیم‌گیری بر داده‌های مکانی و غیرمکانی، بر مشارکت مدنی از طریق شبکه‌های اجتماعی و مشورت‌های مردمی تأکید دارد (۱۷، ۱۸). همچنین مطالعه‌ای در سال ۲۰۲۴ درباره تعاملات خشکی - دریا در برنامه‌ریزی فضایی دریایی، دستورالعمل‌های انعطاف‌پذیر و مقیاس‌پذیری را برای کشورهای بلغارستان، ایتالیا، مالت و مونته‌نگرو ارائه داده که با زمینه‌های مختلف حاکمیتی و جغرافیایی سازگار است (۱۹).

جمهوری اسلامی ایران با حدود ۵۸۰۰ کیلومتر خط ساحلی در دریای خزر، خلیج فارس و دریای عمان، از مزیت‌های منحصربه‌فردی برای توسعه اقتصاد دریامحور برخوردار است. اسناد فرادست نظیر سند چشم‌انداز ۱۴۰۴ و سیاست‌های کلی توسعه دریامحور (ابلاغی ۱۴۰۲) بر بهره‌گیری پایدار و مردم‌محور از این ظرفیت‌ها تأکید دارند و توسعه دریامحور از راهبردهای کلیدی جمهوری اسلامی ایران در راستای بهره‌برداری بهینه از ظرفیت‌های اقتصادی، تجاری و ژئوپلیتیکی کشور محسوب می‌شود (۱۳). با این حال، توسعه دریامحور در ایران با چالش‌های ساختاری از جمله ضعف زیرساخت‌های ساحلی، ناهماهنگی نهادی، فشارهای زیست‌محیطی، تمرکزگرایی تصمیم‌گیری و مهم‌تر از همه، کم‌رنگ بودن نقش واقعی جوامع محلی در بهره‌برداری اقتصادی روبه‌رو است. بررسی پیشینه پژوهش نشان می‌دهد که اغلب مطالعات حوزه اقتصاد دریامحور معطوف به سیاست‌های کلان و زیرساخت‌ها بوده و مدل‌های عملیاتی مشارکت مردمی کمتر واکاوی شده‌اند، در حالی که در دیگر حوزه‌های اقتصادی، تجارب موفق متعددی از مشارکت مردمی وجود دارد که می‌تواند برای اقتصاد دریامحور الهام‌بخش باشد. ازین‌رو، مسئله اصلی پژوهش حاضر آنست که چگونه می‌توان با بهره‌گیری از منطق‌ها و سازوکارهای موفق مشارکت مردمی در سایر حوزه‌های اقتصادی، راهبردهای مؤثری برای مردمی‌سازی اقتصاد دریامحور در ایران تدوین کرد؟ هدف اصلی پژوهش، طراحی راهبردهایی برای مردمی‌سازی اقتصاد دریامحور با الهام از منطق‌های موفق مشارکت مردمی در اقتصاد ایران است.

۱. مبانی نظری و پیشینه پژوهش

۱-۱. مبانی نظری اقتصاد دریامحور

۱-۱-۱ مفهوم و ابعاد اقتصاد دریامحور

اقتصاد دریامحور که در ادبیات بین‌الملل تحت عنوان «اقتصاد آبی» شناخته می‌شود، به مجموعه فعالیت‌های اقتصادی اطلاق می‌گردد که به‌طور مستقیم یا غیرمستقیم با دریاها، سواحل و منابع دریایی مرتبط هستند. اقتصاد آبی یک اقتصاد اقیانوسی است که هدف آن بهبود رفاه انسانی و برابری اجتماعی است.

۲-۱-۱ تفکیک و تعریف مفاهیم کلیدی

به‌منظور تعیین مرزهای دقیق میان سازه‌های اصلی پژوهش، تعاریف عملیاتی شش مفهوم کلیدی ارائه می‌شود.

Blue Economy
Go-Blue Project
OCEANIDS Project
Blue Economy

جدول ۱: تعاریف عملیاتی و تمایز مفهومی متغیرهای کلیدی پژوهش

ردیف	مفهوم کلیدی	تعریف عملیاتی در این پژوهش	مؤلفه‌های سازنده (ابعاد)	مرز مفهومی یا مفاهیم مشابه
۱	مردمی‌سازی	فرایند کاهش تدریجی نقش تصدی‌گری دولت و واگذاری عینی مالکیت، مدیریت و منافع فعالیت‌های اقتصادی به جوامع محلی، با هدف توانمندسازی پایدار و کاهش وابستگی به نهادهای بیرونی.	۱. واگذاری مالکیت؛ ۲. مشارکت در تصمیم‌گیری؛ ۳. توزیع عادلانه منافع؛ ۴. استقلال عملیاتی از دولت	«مشارکت اجتماعی» می‌تواند در سطح مشورتی یا نظارتی باقی بماند (بدون واگذاری قدرت)، اما مردمی‌سازی مستلزم انتقال اختیار و منافع به مردم است.
۲	تولید مردمی	هرگونه فعالیت تولید کالا یا خدمات که هسته اولیه، سرمایه‌گذاری، مدیریت روزانه و منافع اقتصادی آن عمدتاً در اختیار گروه‌های محلی (خانوار، تعاونی، تشکل) باشد و دولت نقش تسهیل‌گر یا تنظیم‌گر حداقلی ایفا کند.	۱. مالکیت جمعی یا خانوادگی؛ ۲. مدیریت مبتنی بر دانش بومی؛ ۳. انگیزه‌های درون‌زا (نه رانندگی)؛ ۴. وابستگی حداقلی به پارانه	تولید مردمی بر سازمان‌یابی شبکه‌ای و همکاری جمعی (تعاونی، اتحادیه) استوار است، درحالی‌که «تولید خرد» یا «تولید خانگی» اغلب فردی، پراکنده و فاقد ساختار همکاری است.
۳	اقتصاد دریامحور	در این پژوهش، مجموعه فعالیت‌های اقتصادی که در جغرافیای ساحلی-دریایی ایران (شمال و جنوب) شکل می‌گیرد و بر پایه منافع محلی، دانش بومی و نیروی انسانی ساکن در سواحل، با رویکرد توسعه درون‌زا، تاب‌آور و مردم‌محور طراحی و اجرا می‌شود.	۱. بهره‌برداری از منابع دریایی (شیلات، گردشگری، حمل‌ونقل)؛ ۲. تکیه بر دانش بومی ساحلی؛ ۳. توسعه اشتغال پایدار برای بومیان؛ ۴. کاهش وابستگی به نفت	اقتصاد دریامحور بر مشارکت جوامع محلی، هویت بومی و کاهش مهاجرت تأکید دارد، درحالی‌که «اقتصاد آبی» عمدتاً بر پایداری اکوسیستم و رشد اقتصادی متمرکز است.
۴	اقتصاد آبی (Blue Economy)	در این پژوهش، اقتصاد آبی به‌مثابه رویکرد بین‌المللی بهره‌برداری پایدار از منابع اقیانوسی تعریف می‌شود که بر سه رکن رشد اقتصادی، اشتغال‌زایی و حفظ سلامت اکوسیستم‌های دریایی استوار است (برگرفته از تعریف بانک جهانی، ۲۰۱۷ و برنامه توسعه ملل متحد).	۱. توسعه پایدار منابع؛ ۲. حفاظت از اکوسیستم؛ ۳. رشد اقتصادی؛ ۴. عدالت اجتماعی (در رویکردهای اخیر)	اقتصاد دریامحور ایران، خوانش بومی‌شده اقتصاد آبی با تأکید بر مردمی‌سازی و تاب‌آوری است، نه تقلید صرف از آن. درواقع، پیش‌متن نظری نقدشونده این نوشتار است.
۵	توسعه محلی	فرایند ارتقای چندبعدی ظرفیت‌های اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و زیست‌محیطی جوامع ساحلی از طریق بهره‌گیری از منابع درون‌زا، تقویت نهادهای محلی، کاهش وابستگی به مرکز و افزایش تاب‌آوری در برابر شوک‌های بیرونی (طبیعی، اقتصادی و نهادی).	۱. رشد اقتصادی پایدار؛ ۲. توسعه نهادهای محلی؛ ۳. کاهش مهاجرت؛ ۴. حفظ هویت فرهنگی؛ ۵. حفظ محیط‌زیست ساحلی	«توسعه منطقه‌ای» اغلب برنامه‌ریزی از بالا به پایین با محوریت نهادهای مرکزی است، اما توسعه محلی بر عاملیت، دانش و سازمان‌یابی درونی جامعه محلی مبتنی است.
۶	مشارکت اجتماعی	حضور داوطلبانه، آگاهانه و مستمر شهروندان ساحلی در فرایندهای شناسایی مسئله، تصمیم‌گیری، اجرا، نظارت و ارزشیابی طرح‌های توسعه اقتصادی-اجتماعی که می‌تواند در سطوح مختلف (اطلاع‌رسانی، مشورت، همکاری، توان‌افزایی، واگذاری کنترل) تجلی یابد.	۱. حضور در تصمیم‌گیری؛ ۲. همکاری در اجرا؛ ۳. نظارت بر عملکرد؛ ۴. انتقال دانش و تجربه	مشارکت ممکن است صرفاً مشورتی یا نظارتی باشد و لزوماً به مالکیت یا مدیریت نهایی منجر نشود، درحالی‌که «مردمی‌سازی» به‌معنای واگذاری عینی قدرت، منابع و منافع است.

۳.۱-۱ رویکردهای توسعه پایدار ساحلی

توسعه پایدار ساحلی رویکردی جامع است که به دنبال ایجاد تعادل میان بهره‌برداری اقتصادی، حفظ سلامت زیست‌بوم‌های دریایی و ارتقای کیفیت زندگی جوامع ساحلی می‌باشد. یکی از فرصت‌های معطل توسعه در کشور، اقتصاد دریامحور است که در برنامه هفتم توسعه نیز به آن اشاره شده است و می‌تواند تبعات اقتصادی زیادی برای ایران داشته باشد. همچنانکه در راستای اقتصاد مقاومتی در کنار توجه به حفاظت از محیط‌زیست می‌تواند زمینه‌ساز و متضمن توسعه پایدار کشور شود.

۱-۲ مبانی نظری مشارکت مردمی

۱-۲-۱ مفهوم مشارکت در توسعه

مشارکت مردمی به معنای همکاری داوطلبانه مردم در برنامه‌ریزی جوامع بوده و مجموعه‌ای از فرآیندها و روش‌های مداخله و اثرگذاری شهروندان در امور مختلف جامعه است که نشان‌دهنده حضور فعال مردم در عرصه‌های گوناگون جامعه می‌باشد.

۱-۲-۲ سرمایه اجتماعی و نقش آن در مشارکت

این مفهوم به پیوندها و ارتباطات میان اعضای یک شبکه‌های رسمی یا غیررسمی (۳۰) به عنوان منبع با ارزش اشاره دارد که با خلق هنجارها و اعتماد متقابل موجب تحقق اهداف اعضا می‌شود (۱).

پوتنام، سرمایه اجتماعی را مجموعه‌ای از مفاهیمی مانند اعتماد، هنجارها و شبکه‌ها می‌داند که موجب ایجاد ارتباط و مشارکت بهینه اعضای یک اجتماع شده و در نهایت منافع متقابل آنان را تأمین خواهد کرد (۲۲). سرمایه اجتماعی بعنوان زمینه‌ساز مشارکت، نقش تعیین‌کننده‌ای ایفا می‌کند. از نظر کلمن، سرمایه اجتماعی موجودیتی با چند جنبه متفاوت است که دو ویژگی مشترک دارند: همه آنها از برخی جنبه‌های ساختار اجتماعی تشکیل شده‌اند

و کنش‌های معینی از کنشگران را در درون آن ساختار تسهیل می‌کنند (۷). غفاری (۱۳۹۰) نیز ابعاد مختلف سرمایه اجتماعی را در توسعه مورد بررسی قرار داده است (۹).

۳-۱. مدیریت دانش تجربی و الگوهای مردمی تولید

۱.۳-۱. ماهیت دانش ضمنی و تجربی

در مدیریت دانش، دانش به دو دسته اصلی آشکار (صریح) و پنهان (ضمنی) تقسیم می‌شود. دانش پنهان در ذهن، موجود است و به‌طور عمیق در اقدامات، تجارب، ارزش‌ها و مطلوب‌های افراد جای دارد. دانش تولید مردمی عمدتاً ماهیت ضمنی، بومی، زمینه‌مند و پویا دارد. دانش ضمنی در قالب مهارت، قضاوت و تجربه عملی نهفته است و اعتبار و کارآمدی آن وابسته به بافت محلی و شرایط خاص می‌باشد.

۲.۳-۱. نقش حلقه‌های میانی و رهبری محلی

حلقه‌های میانی شامل تعاونی‌ها، شبکه‌های محلی، نهادهای مردمی و کنشگران واسط هستند که توانسته‌اند میان مردم، بازار و نهادهای رسمی پیوند برقرار کنند. رهبری میدانی نیز نقشی تعیین‌کننده در پیشبرد فعالیت‌های تولیدی دارد. این رهبری مبتنی بر مقبولیت اجتماعی، تجربه عملی، اعتماد محلی و توان ایجاد انگیزه در دیگران شکل می‌گیرد.

۴-۱. پیشینه تجربی

در سطح بین‌المللی، کشورها تجارب ارزشمندی در زمینه توسعه اقتصاد دریامحور کسب کرده‌اند. اتحادیه اروپا از سال ۲۰۰۶ با معرفی «سیاست‌های یکپارچه دریایی» تلاش گسترده‌ای برای هماهنگ‌سازی بخش‌های مختلف به منظور ایجاد ارزش افزوده انجام داد. اقتصاد آبی در اتحادیه اروپا نقش قابل توجهی در اشتغال‌زایی داشته و بخش‌های مختلف از جمله تجارت، حمل‌ونقل، گردشگری دریایی، شیلات و بهره‌برداری از منابع طبیعی را شامل می‌شود (۲۷). با وجود برخورداری ایران از حدود ۵۸۰۰ کیلومتر خط ساحلی، سهم اقتصاد دریا از تولید ناخالص داخلی کشور حدود ۲ درصد برآورد می‌شود که در مقایسه با کشورهای پیشرو دریایی بسیار ناچیز است (۲۱). همچنین، مطالعات نشان می‌دهد از ۱۰ درصد ظرفیت بالقوه دریا در کشور استفاده شده است و در صورت لحاظ حوزه‌هایی مانند شیلات و انرژی، این میزان به حدود ۲۰ درصد می‌رسد که بیانگر فاصله قابل توجه با ظرفیت‌های موجود است (۲۴). سواحل مکران و بخش بزرگی از سواحل خلیج فارس بکر مانده‌اند و تاکنون از منظر مؤلفه‌های توسعه مورد غفلت قرار گرفته‌اند، درحالی‌که با گسترش سرمایه‌گذاری و ایجاد زیرساخت‌های لازم، می‌توان ظرفیت بالقوه این سواحل را به ظرفیت بالفعل تبدیل نمود (۳). همچنین، سیاست امنیتی منطقه‌ای و فرامنطقه‌ای جمهوری اسلامی ایران در حوزه دریا، با تأکید بر حضور و تقویت نیروی راهبردی دریایی، می‌تواند به توسعه دریامحور و برقراری امنیت پایدار دریایی بین‌المللی کمک نماید (۲۳).

۱.۴-۱. تجارب مشارکت مردمی در ایران

طراحی الگوی مشارکت مردمی برای توسعه اقتصاد دریایی، از ضرورت‌های اساسی است که باید با همکاری نهادهای دانشگاهی، بخش خصوصی و دستگاه‌های دولتی محقق شود (۱۰). از سوی دیگر، پایداری اجتماعی-فرهنگی سواحل مکران بدون در نظر گرفتن جامعه محلی در فرایند توسعه امکان‌پذیر نمی‌باشد و صرفاً با استفاده از سرمایه‌گذاری دولت نمی‌توان فعالیت‌های اقتصادی را پیش برد و باید با سرمایه‌گذاری داخلی و نیز ایجاد جذابیت برای سرمایه‌گذاران خارجی، از ظرفیت بخش خصوصی به بهترین شکل در حوزه دریایی و بندری بهره‌مند شد (۲۷).

۵-۱. پیشینه مطالعاتی

مهمترین مطالعات انجام شده مرتبط با این پژوهش به شرح جدول زیر می‌باشد:

جدول ۲: خلاصه پیشینه پژوهشی

ردیف	نام اثر	نام نویسنده	سال انتشار	محل انتشار	خلاصه
۱	economy blue a to Pathways	al. et Thomas Jean-Baptiste	۲۰۲۵	in Opinion Current Sustainability Environmental (Elsevier)	با تحلیل کتاب‌سنجی و مرور ادبیات، سه مسیر متفاوت برای آینده اقتصاد اقیانوس، probable (business-as-usual) و blue (pathway) ترسیم می‌کند و نشان می‌دهد مسیر جاری متجر به تخریب سرمایه طبیعی اقیانوس‌ها خواهد شد.
۲	approaches, themes, Actors, Blue in imbalances and A cooperation: Economy review systematic	Yungang Chen, Lin Li, Shuqin Liu	۲۰۲۵	(Elsevier) Policy Marine	این مطالعه، مرور نظام‌مند بر همکاری‌های اقتصاد آبی، بازیگران کلیدی از جمله جوامع محلی را شناسایی کرده و بر نابرابری‌های موجود در توزیع قدرت و منابع و تضاد بین اهداف کوتاه‌مدت اقتصادی و حفاظت محیط‌زیست تأکید دارد.
۳	ecosystem and growth Blue services	Michael Ziveri, Patrizia al. et Grelaud	۲۰۱۷	(Elsevier) Policy Marine	مفهوم اقتصاد آبی و رشد آبی را با پایداری و خدمات اکوسیستمی پیوند داده و بر لزوم محاسبه تخریب و تحلیل‌رنگی محیط‌زیست در حساب‌های ملی تأکید دارد.
۴	Economy Blue of status The Africa in development	al. et Winks S. N.	۲۰۲۴	(Elsevier) Policy Marine	این بررسی وضعیت توسعه اقتصاد آبی در آفریقا نشان می‌دهد که به استثنای سیشل و موریس، توسعه اقتصاد آبی در این قاره با کندی پیش می‌رود و اغلب به صورت بخشی و بدون هماهنگی میان‌بخشی است.
۵	the in usual as business Blueing oil, economies, Blue ocean: justice climate and	al. et Simmonds Kaitlyn	۲۰۲۲	(Elsevier) Geography Political	بر لزوم گنجاندن عدالت و برابری (به ویژه عدالت اقلیمی) در برنامه‌ریزی اقتصاد آبی تأکید کرده و نشان می‌دهد که انتشار گازهای گلخانه‌ای ناشی از نفت باید در سیاست‌گذاری‌های اقتصاد آبی لحاظ شود.
۶	economy: blue Empowering to ecosystem underrated From industry sustainable	al. et Choudhary Poonam	۲۰۲۱	Environmental of Journal (Elsevier) Management	این مطالعه مروری به بررسی نظام‌مند بخش‌های اقتصاد آبی، چالش‌ها و فرصت‌های صنعتی شدن آن می‌پردازد و مسیرهای یکپارچه بی‌اقتصاد را برای کارآفرینان دریایی ترسیم می‌کند.
۷	"blue the on primer A pitfalls, Promise, economy:" pathways and	Miguel Andrés al. et Cisneros-Montemayor	۲۰۲۲	(Elsevier) Earth One	مبانی اقتصاد آبی را تشریح کرده و بر تمرکز منحصربه‌فرد آن بر فرآیندها و منافع عادلانه برای جوامع محلی و گروه‌های به حاشیه رانده شده تأکید دارد.
۸	Economy Blue for Blueprint implementation	L. Robert Hobday, J. Alistair Stephenson	۲۰۲۴	(Elsevier) Policy Marine	با تجربه استرالیا و کانادا، یک طرح عملی چهار مرحله‌ای برای پیاده‌سازی اقتصاد آبی شامل تدوین اهداف مشترک، چارچوب حکمرانی، مدیریت تعارضات و ارزیابی اثرات تجمعی ارائه می‌دهد.
۹	between dots the Connecting development economic blue community coastal and seaweed a using development Madura, in study case Indonesia	al. et Satria Arif	۲۰۲۵	Sustainability Discover (Springer)	این پژوهش در اندونزی نشان می‌دهد که فقدان هماهنگی سیاست‌های بخشی منجر به تشدید تعارضات بین جوامع محلی، تولیدکنندگان خرد و دولت‌ها شده و شعارهای توسعه فراگیر در اقتصاد آبی با واقعیت‌های عملی تولیدکنندگان خرد همخوانی ندارد.
۱۰	communities' coastal Centering in practices economic diverse economy blue the	al. et Antonova S. Anna	۲۰۲۵	(Elsevier) Geoforum	با مطالعه شش جامعه ساحلی در اروپا نشان می‌دهد جوامع محلی از طریق بنگاه‌های اجتماعی و رویه‌های اشتراکی، اهداف اقتصاد آبی را به سمت مراقبت محیط‌زیستی و رفاه جمعی گسترش می‌دهند.
۱۱	at communities coastal Putting blue sustainable a of center the economy	al. et Evans S. Louisa	۲۰۲۳	Science Political in Frontiers	این مقاله مروری نشان می‌دهد تحت رویکرد business-as-usual، ماهیگیری صنعتی و استخراج معادن برای جوامع ساحلی خطرآفرین هستند، در حالی که ماهیگیری در مقیاس کوچک و اکوتوریسم بیشترین منافع را برای جوامع به همراه دارند.
۱۲	A Capital? Social is What the of Review Comprehensive Concept	Kumi Bhandari, Humnath Yasunobu	۲۰۰۹	Science Social of Journal Asian	این مقاله مروری جامع بر مفهوم سرمایه اجتماعی، عناصر اصلی آن (شبکه‌های اجتماعی، اعتماد، هنجارهای متقابل) و نقش آن در توسعه اقتصادی و اجتماعی ارائه می‌دهد.
۱۳	اقتصاد دریامحور: تولید، اشتغال و صادرات: رویکرد تعادل عمومی قابل محاسبه چندمنطقه‌ای	سید محمد هادی سبحانیان و همکاران	۱۴۰۲	فصلنامه اقتصاد و تجارت دریایی (ایران)	با رویکرد تعادل عمومی قابل محاسبه چندمنطقه‌ای به بررسی اثرات اقتصاد دریامحور بر تولید، اشتغال و صادرات در ایران پرداخته است.
۱۴	واکاوی آینده‌پژوهانه ابعاد توسعه‌ای مؤثر بر اقتصاد دریامحور جمهوری اسلامی ایران در سواحل مکران	خیرالله کولیوند	۱۴۰۳	مجله علوم و فناوری دریا (ایران)	به ابعاد مختلف توسعه اقتصاد دریامحور در سواحل مکران پرداخته و مؤلفه‌های کلیدی مانند عبور کریدورهای ترانزیتی را مورد تأکید قرار داده است.
۱۵	مفهوم و نظریه‌های سرمایه اجتماعی	محمد عباس‌زاده، محمد مقتدایی	۱۳۸۸	فصلنامه علوم اجتماعی (ایران)	به تبیین مفهوم سرمایه اجتماعی و نظریه‌های مرتبط با آن (از جمله دیدگاه‌های پوتنام و کلمن) می‌پردازد.
۱۶	سرمایه اجتماعی: مفاهیم و نظریه‌ها	غلامرضا غفاری	۱۳۹۰	تهران (انتشارات جامعه‌شناسان)	این کتاب به عنوان یک منبع معتبر فارسی، به‌طور جامع به مفهوم سرمایه اجتماعی و نظریه‌های مرتبط با آن می‌پردازد.

مطالعات اولیه بین‌المللی و داخلی عمدتاً بر ابعاد اقتصادی و بهره‌برداری از منابع دریایی متمرکز بودند (۳۲، ۶)، اما به تدریج رویکردهای انتقادی نسبت به پیامدهای اجتماعی و زیست‌محیطی توسعه بی‌رویه اقتصاد آبی شکل گرفته است. پژوهش‌های جدیدتر بر نابرابری‌های موجود در توزیع منافع اقتصاد آبی (۱۶)، ضرورت گنجاندن عدالت اقلیمی در سیاست‌گذاری‌ها (۲۶) و پیوند میان اقتصاد آبی و خدمات اکوسیستمی (۲۸) تأکید کرده‌اند.

یکی از مهم‌ترین تحولات در ادبیات اقتصاد دریامحور، توجه فزاینده به نقش جوامع محلی در توسعه پایدار این حوزه است. مطالعات متعددی نشان داده‌اند که رویکردهای توسعه‌ای که جوامع محلی را به حاشیه می‌رانند، نه تنها به ناپایداری زیست‌محیطی، بلکه به تشدید تعارضات اجتماعی و ناکارآمدی اقتصادی منجر می‌شوند (۸، ۲۵). پژوهش Antonova و همکاران (۲۰۲۵) بر ضرورت بازتعریف اقتصاد آبی از دریچه جوامع محلی و روابط اجتماعی-بوم‌شناختی آنان تأکید کرده است (۲).

در سطح نظری، مفهوم سرمایه اجتماعی به عنوان یکی از ارکان اصلی مشارکت مردمی در توسعه، در پژوهش‌های متعددی مورد توجه قرار گرفته است. Bhandari و Yasunobu (۲۰۰۹) با مرور جامع این مفهوم، عناصر اصلی آن یعنی شبکه‌های اجتماعی، اعتماد و هنجارهای متقابل را تبیین کرده‌اند (۵). در ادبیات داخلی نیز عباس‌زاده و مقتدایی (۱۳۸۸) و غفاری (۱۳۹۰) به طور مبسوط به مفهوم سرمایه اجتماعی و نقش آن در توسعه پرداخته‌اند (۱، ۹). همچنین پژوهش‌های داخلی در حوزه اقتصاد دریامحور (۹۲۷) عمدتاً بر ابعاد اقتصادی و زیرساختی توسعه سواحل مکران متمرکز بوده و مدل‌های عملیاتی مشارکت مردم محلی کمتر مورد واکاوی نظام‌مند قرار گرفته است.

نوآوری پژوهش حاضر در چند سطح قابل تبیین است:

نخست، با ایجاد پیوند میان دو حوزه مطالعاتی «اقتصاد دریامحور» و «الگوهای موفق مشارکت مردمی در تولید»، چارچوبی نوین برای تحلیل مردمی‌سازی اقتصاد دریا ارائه می‌دهد. با الهام از منطق‌های عینی و عملیاتی حاکم بر تجارب موفق تولید مردمی در ایران، راهبردهایی ملموس و بومی برای سیاست‌گذاری در این حوزه پیشنهاد می‌کند.

دوم، با تمرکز بر شرایط خاص ایران، دلالت‌های سیاستی متناسب با بافت اجتماعی-اقتصادی کشور را استخراج می‌کند. سوم، با بهره‌گیری از دانش ضمنی و تجربی نهفته در الگوهای موفق تولید مردمی، گامی در جهت پرکردن شکاف میان سیاست‌های کلان توسعه دریامحور و واقعیت‌های اجتماعی-اقتصادی جوامع ساحلی کشور برمی‌دارد.

۱-۶. نقد رویکردهای رایج در حکمرانی دریایی، اقتصاد مشارکتی و توسعه بومی

۱-۶-۱. نقد رویکرد صرفاً اقتصادی در مطالعات اقتصاد دریامحور

بخش قابل توجهی از پژوهش‌های پیشین (همچون مطالعه سبحانیان و همکاران، ۱۴۰۲ و نیز پژوهش‌های زایوری و همکاران، ۲۰۱۷ و چودهاری و همکاران، ۲۰۲۱) عمدتاً بر ابعاد اقتصادی بهره‌برداری از دریا نظیر تولید، اشتغال و صادرات متمرکز بوده‌اند. اگرچه این مطالعات از حیث کمی ارزشمندند، اما سه کاستی اساسی دارند: نخست، نقش جوامع محلی را به عنوان نیروی کار صرف یا مصرف‌کننده تلقی می‌کنند، نه به عنوان مالک و تصمیم‌گیرنده. دوم، ابعاد اجتماعی و فرهنگی توسعه دریامحور (همچون سرمایه اجتماعی، هویت محلی و دانش بومی) را نادیده می‌گیرند. سوم، با تغافل از نابرابری‌های موجود در توزیع منافع، به بازتولید همان الگوی رشد نامحدودی می‌انجامند که خود مدعی جایگزینی آن هستند. پژوهش‌های سیموندز و همکاران (۲۰۲۲) و ساتریا و همکاران (۲۰۲۵) به صراحت به این نقیصه اشاره کرده‌اند (۲۶، ۲۵).

لیکن پژوهش حاضر ضمن بهره‌مندی از دستاوردهای اقتصادی مطالعات پیشین، بر مؤلفه‌های اجتماعی همچون اعتماد، مشارکت، دانش بومی و تاب‌آوری تأکید دارد و توسعه را در چارچوبی چندبعدی تعریف می‌کند.

۱-۶-۲. نقد رویکرد از بالا به پایین در سیاست‌گذاری توسعه ساحلی

برخی پژوهش‌ها (مانند کولیوند، ۱۴۰۳) بر سیاست‌های کلان و برنامه‌ریزی متمرکز برای توسعه سواحل تأکید داشته‌اند (۹). اگرچه این مطالعات به درستی بر ضرورت هماهنگی نهادی تأکید دارند، اما از دو کاستی رنج می‌برند: نخست، این رویکردها معمولاً از بالا به پایین طراحی می‌شوند و جایگاهی برای ظرفیت‌ها و خواسته‌های جوامع محلی در نظر نمی‌گیرند. دوم، تجارب کشورهای دیگر (همچون مطالعه ساتریا و همکاران، ۲۰۲۵ در اندونزی) نشان داده است که برنامه‌ریزی صرفاً دولتی و متمرکز، بدون مشارکت مؤثر مردم، به تعارضات اجتماعی و ناکارآمدی اقتصادی می‌انجامد (۲۵). اما پژوهش کنونی، با نقد رویکرد متمرکز، بر «توسعه محلی مردم‌پایه» تأکید دارد و نقش دولت را نه برنامه‌ریز از بالا، بلکه تسهیل‌گر از پایین تعریف می‌کند.

۳.۶-۱ نقد رویکرد یکسان‌انگار در توسعه بومی سواحل

برخی پژوهش‌ها (به‌ویژه مطالعات بین‌المللی مانند هابدی و استفنسون، ۲۰۲۴ و وینکس و همکاران، ۲۰۲۴) الگوهای مشابهی را برای توسعه سواحل مختلف پیشنهاد می‌کنند و تفاوت‌های بوم‌شناختی، فرهنگی و نهادی مناطق ساحلی را نادیده می‌گیرند (۲۹، ۱۴). این یکسان‌انگاری فضایی سه پیامد منفی دارد: نخست، تحمیل الگوهای نامتناسب که اغلب به شکست پروژه‌ها انجامیده است. دوم، نادیده‌انگاشتن دانش بومی و ظرفیت‌های منحصربه‌فرد هر منطقه. سوم، کاهش تنوع زیست‌بوم‌های ساحلی ایران (از خزر تا خلیج فارس و دریای عمان) به یک قالب واحد. پژوهش‌های آنتونوا و همکاران (۲۰۲۵) و نیز مطالعه اوانس و همکاران (۲۰۲۳) و بنت و همکاران (۲۰۲۲) به‌صراحت بر لزوم بازتعریف اقتصاد آبی از دریچه جوامع محلی و تنوع بومی تأکید کرده‌اند (۴، ۸، ۲).

۷-۱ مدل مفهومی

بر اساس مبانی نظری ارائه‌شده و با بهره‌گیری از پیشینه مطالعاتی، مدل مفهومی پژوهش حاضر، روابط میان چهار مؤلفه اصلی را به‌صورت زنجیره‌ای نشان می‌دهد و مسیر تحلیلی مقاله را از شناسایی منطق‌ها تا توصیه‌های سیاستی هدایت می‌کند.

شکل ۱: مدل مفهومی

منبع: یافته‌های پژوهش

۲. تجزیه و تحلیل یافته‌ها

۱-۲. معرفی الگوهای موفق تولید مردمی

بر اساس تجربه‌نگاری میدانی، ۱۰ الگوی موفق تولید مردمی به شرح جدول بعدی معرفی می‌شوند.

جدول ۳: معرفی الگوهای موفق تولید مردمی

ردیف	نام الگو	موقعیت جغرافیایی	حوزه فعالیت	ویژگی‌های کلیدی
۱	تعاونی عشایر گرمسار و آرادان	استان سمنان (شهرستان‌های گرمسار و آرادان)	دامداری و کشاورزی	تمرکز بر زنجیره کامل «مزرعه تا سفره»، توزیع نهاده در بحران‌ها، افزایش سرانه دام به ۴۰۰ رأس، اتکا بر جماعت و اعتماد عشایری
۲	آوین زن (اصلاح نژاد دام سبک)	مرز استان‌های تهران، مازندران و سمنان (منطقه سوادکوه)	دامداری و اصلاح ژنتیکی	اصلاح نژاد دام با واردات اسپرم، مدل «زباله صفر»، پیوند با طبیعت، تمرکز بر مهاجرت معکوس و آموزش مدل برد-برد
۳	خرماکلا (هر خانه یک گلخانه)	استان مازندران (شهرستان قائمشهر، منطقه خرماکلا)	کشاورزی گلخانه‌ای	اولویت‌دهی فرهنگی پیش از اقتصادی، سرعت اجرا (رکورد ساخت خانه در ۴۷ ساعت)، کاهش مهاجرت با تعاونی جهادی و مدرسه جامع
۴	شرکت تعاونی روستایی شاهنگ	استان تهران (شهرستان شهریار)	خدمات کشاورزی و انرژی	خدمات فروش نهاده، خدمات بانکی و گیاه‌پزشکی، برنامه انرژی تجدیدپذیر ۸۰ مگاواتی، همکاری بین‌المللی (فائو)، صادرات به قطر
۵	شرکت تعاونی جاجیم‌بافی روم	استان خراسان جنوبی (شهرستان بیرجند، منطقه روم)	صنایع دستی و خلاق	احیای سنت ۱۵۰۰ ساله جاجیم‌بافی با ۲۹۰ محصول کاربردی، سازماندهی غیرمتمکنی به فرد، غلبه بر خشکسالی ۱۱ ساله و ایجاد مهاجرت معکوس
۶	شرکت کشت و صنعت زیتون فدک	استان قم	کشاورزی ارگانیک	کشت ارگانیک زیتون در بیابان با بانک زن ۴۰ هزار درختی، فرمول تغذیه ۸۰ ساله (آینده‌نگرانه) بر پایه توکل و تدبیر (دوراندیشی)، دریافت گواهی‌های استاندارد اروپایی
۷	شهرک صنعتی غیردولتی سدید	استان کرمان	صنعت و پارک دانش‌بنیان	ایجاد پارک دانش‌بنیان و ۱۳۰ واحد تولیدی بدون حمایت دولتی، برگزاری اردوهای پیشرفت، رهبری جهادی برای غلبه بر بروکراسی
۸	ایران‌نوشت (نشر کتابک، ویژند کاما)	استان تهران و قم	صنایع خلاق و فرهنگی	تولید نوشت‌افزار اسلامی با تنوع محصول (۲۸ جلد کتاب، بازی)، شبکه‌سازی مدارس، تمرکز بر مهدویت و ایران‌شناسی برای خودباوری فرهنگی
۹	مزرعه احیاء خاک	استان تهران (شهرستان ورامین، منطقه چرمشهر)	کشاورزی سالم و اکوتوریسم	کشاورزی سالم، گردشگری بومی، نهاتر کالا، تولید خانواده‌محور محصولات اصلی، تأکید بر پدافند غیرعامل و سبک زندگی ایرانی-اسلامی
۱۰	پرورش میلورم	محمدشهر کرج	صنایع نوپا (خوراک دام)	پرورش صنعتی حشرات برای خوراک دام (۴۰۰۰ سبد پرورش میلورم)، تأکید بر اخلاق‌مداری و عدم سودجویی، پتانسیل صادرات به‌عنوان پیشرو منطقه‌ای

۲-۲. منطق‌های مشترک حاکم بر الگوهای موفق تولید

تحلیل تطبیقی ۱۰ الگو مطابق جدول پسینی، نشان می‌دهد علی‌رغم تفاوت در حوزه فعالیت، موقعیت جغرافیایی و ساختار سازمانی، مجموعه‌ای از منطق‌های مشترک در موفقیت آن‌ها نقش تعیین‌کننده داشت.

جدول ۴: منطق‌های مشترک حاکم بر الگوهای موفق تولید مردمی

ردیف	منطق مشترک	تعریف و ویژگی‌ها	شاخص‌های عملیاتی	وزن نسبی و اولویت	مصادیق از الگوهای موردی
۱	مردمی بودن واقعی به مثابه منطق شکل‌گیری	هسته اولیه و محرک شکل‌گیری فعالیت، مردم محلی هستند؛ نقش دولت حداکثر تسهیل‌گری است. مالکیت، مدیریت و منافع، متوجه جامعه محلی است.	۱. هسته اولیه از دل خود جامعه محلی شکل گرفته باشد (نه توسط نهاد دولتی یا سرمایه‌گذار بیرونی). ۲. اعضای جامعه محلی در هیئت‌مدیره و تصمیم‌گیری‌های کلیدی حضور داشته باشند. ۳. حداقل ۵۰ درصد از منافع اقتصادی به‌صورت مستقیم به جامعه محلی بازگردد.	بسیار بالا (شرط لازم برای شکل‌گیری)	تعاونی عشایر گرمسار (هسته عشایری)، خرماکلا (تعاونی جهادی روستایی)، شهرک سدید (هسته مسجدی)
۲	مسئله‌محوری و پاسخ به نیاز عینی	فعالیت نه از روی فرصت‌طلبی رانتی، بلکه از درون یک مشکل یا نیاز ملموس محلی (بیکاری، خشکسالی، وابستگی غذایی و...) زاییده شده است.	۱. فعالیت در پاسخ به یک بحران یا نیاز عینی موجود در جامعه شروع شده باشد. ۲. خود افراد درگیر با مسئله، آن را تعریف و اولویت‌بندی کرده باشند. ۳. راه‌حل طراحی‌شده، به‌صورت مستقیم به کاهش یا رفع آن مسئله منجر شده باشد.	بسیار بالا (شرط لازم برای جهت‌دهی)	جاجیم‌بافی روم (مقابله با خشکسالی و بیکاری)، مزرعه احیاء خاک (نیاز به محصولات سالم و امنیت غذایی)، پرورش میلورم (نیاز به خوراک دام جایگزین)
۳	یادگیری تدریجی و دانش تجربی	موفقیت محصول حرکت پلکانی و انباشت تجربه (آزمون و خطا) است. دانش غالباً ضمنی، بومی و ناشی از تعامل مستقیم با محیط است.	۱. الگو دارای سابقه حداقل ۳ سال آزمون و خطای مستمر در فرایند تولید باشد. ۲. دانش اصلی مورد استفاده در فعالیت، از طریق تجربه‌های عملی نسل‌های قبلی انباشته شده باشد. ۳. فرایندهای تولید، به‌جای تقلید صرف از بیرون، مبتنی بر بومی‌سازی تدریجی باشد.	بالا (شرط لازم برای تداوم)	آوین ژن (تلفیق دانش بومی دامداری با ژنتیک نوین)، زیتون فذک (فرمول تجربی ۸۰ ساله کشت در بیابان)، پرورش میلورم (توسعه از سطح خانگی به صنعتی)
۴	سرمایه اجتماعی و اعتماد شبکه‌ای	مکانیزم اصلی غلبه بر کمبود منابع مالی، سرمایه اجتماعی متشکل از اعتماد متقابل، هنجارهای مشارکتی و شبکه‌های محکم همکاری است.	۱. فعالیت بر پایه شبکه‌های موجود اعتماد (خویشاوندی، محلی، مذهبی) شکل گرفته باشد. ۲. اعضا در مواقع بحران، بدون چشم‌داشت منافع فوری، همکاری کنند. ۳. نهادهای غیررسمی محلی (صندوق‌های قرض‌الحسنه، هیئت‌ها) در تسهیل فعالیت نقش داشته باشند.	بالا (شرط لازم برای همکاری)	تعاونی‌ها (شباهنگ، عشایر)، ایران‌نوشت (شبکه مدارس)، خرماکلا (همبستگی روستایی)
۵	تلفیق هوشمندانه سنت و نوآوری	به‌جای تقلید صرف یا طرد کامل گذشته، دانش و روش‌های بومی با فناوری‌ها و مدل‌های کسب‌وکار نوین تلفیق می‌شود.	۱. حداقل ۳۰ درصد از روش‌های تولید، مبتنی بر دانش یا مهارت‌های سنتی محلی باشد. ۲. حداقل یک نوآوری مشخص (فناورانه، مدیریتی یا بازاریابی) در مدل کسب‌وکار به‌کار گرفته شده باشد. ۳. محصول نهایی، هم برای بازار سنتی و هم برای بازار مدرن قابل عرضه باشد.	متوسط (مؤلفه تمایز و ارزش‌افزوده)	جاجیم‌بافی روم (صنعت دستی سنتی + طراحی محصولات کاربردی مدرن)، شباهنگ (خدمات سنتی روستایی + انرژی تجدیدپذیر)
۶	رهبری میدانی و هسته کشگر	وجود فرد یا گروهی معتمد، دغدغه‌مند و دارای توان سازماندهی که پیشران و تسهیل‌گر جمع است، فارغ از جایگاه اداری رسمی.	۱. رهبر یا هسته کشگر، پیش از شروع فعالیت، در میان جامعه از مقبولیت و اعتماد برخوردار بوده باشد. ۲. رهبری، مبتنی بر تجربه عملی در زمینه فعالیت باشد (نه صرفاً تحصیلات یا جایگاه). ۳. افراد جامعه، رهبر را به‌عنوان نماینده خود در تعامل با نهادهای بیرونی پذیرفته باشند.	متوسط (مؤلفه تسهیل‌گر)	شهرک سدید (رهبری جهادی مسجدی)، خرماکلا (رهبران محلی جهادی)، زیتون فذک (رهبری خانوادگی یا نگاه بلندمدت)
۷	تاب‌آوری و انعطاف در برابر شوک	تاب‌آوری و انعطاف در برابر شوک	۱. الگو حداقل یک شوک جدی (اقتصادی، محیطی یا نهادی) را تجربه کرده و بدون ورشکستگی از آن عبور کرده باشد. ۲. الگو دارای حداقل دو منبع درآمدی متفاوت یا مکمل باشد. ۳. الگو در مواجهه با بحران، توانایی تغییر روش تولید یا بازار هدف را داشته باشد.	متوسط (مؤلفه جاجیم‌بافی روم)	جاجیم‌بافی روم (مقاومت در خشکسالی ۱۱ ساله)، تعاونی عشایر (تداوم فعالیت در بحران‌ها)، مزرعه احیاء خاک (تأثیر در شرایط تحریم)
۸	نقش کلیدی حلقه‌های میانی	تعاونی‌ها، اتحادیه‌ها و نهادهای مردمی محلی، پل ارتباطی مؤثر بین واحدهای خرد مردمی و بازار/دولت بوده‌اند.	۱. نهاد واسط (تعاونی، اتحادیه) به‌صورت مستقل از دولت و با مالکیت اعضا تشکیل شده باشد. ۲. نهاد واسط، دستکم سه کارکرد خرید جمعی، بازاریابی مشترک و آموزش اعضا را انجام دهد. ۳. اعضا، نهاد واسط را به‌عنوان نماینده خود در تعامل با بیرون بپذیرند.	بالا (شرط لازم برای ارتباط با بیرون)	تعاونی شباهنگ (تسهیل دسترسی به نهاده و بازار)، تعاونی عشایر (توزیع عادلانه منابع)

۲-۳. انتقال منطق‌ها به حوزه اقتصاد دریامحور

منطق‌های هشت‌گانه، قابلیت انتقال و بومی‌سازی در حوزه اقتصاد دریامحور را دارد. جدول زیر این انتقال نظام‌مند را نمایان می‌کند.

جدول ۵: چارچوب انتقال منطق‌های مردمی تولید به حوزه اقتصاد دریامحور

ردیف	شاخص تطبیق	منطق حاکم بر الگوهای تولیدی	تبیین «سازوکار انتقال»	برگردان به مؤلفه عملیاتی در اقتصاد دریامحور	مصادق در سواحل جمهوری اسلامی ایران
۱	همسانی ساختار مالکیت و مدیریت (مالکیت جمعی و مدیریت محلی، شرط اساسی پایداری)	مردمی بودن واقعی	مبتنی بر چارچوب مفهومی واگذاری در حکمرانی محلی؛ انتقال به اقتصاد دریا از طریق واگذاری حقوق بهره‌برداری از اسکله‌ها و حریم ساحلی به تعاونی‌های محلی تحقق می‌یابد. انتقال مشروط به سه شرط است: تصویب قوانین شفاف واگذاری، ایجاد نظارت محلی، و حذف انحصار شرکت‌های دولتی.	مالکیت و مدیریت اصلی خدمات گردشگری (اسکله‌های تفریحی، اقامتگاه‌های بوم‌گردی، تورهای دریایی) در اختیار تعاونی‌های محلی باشد.	ایجاد «تعاونی گردشگری ساحلی» مشکل از خانوارهای محلی که مالکیت جمعی یک مجموعه اقامتی-تفریحی در ساحل را بر عهده دارند و درآمد آن به‌صورت شفاف توزیع می‌شود.
۲	همسانی فرایند شکل‌گیری از دل مسئله (فعالیت برای پاسخ به یک نیاز یا بحران عینی محلی)	مسئله‌محوری	بر پایه چارچوب برساخت اجتماعی مسئله در سیاست‌گذاری عمومی؛ انتقال به اقتصاد دریا از طریق طراحی پروژه‌های گردشگری بر اساس مسئله محلی (مثلاً کاهش ذخایر ماهی یا آلودگی ساحل) صورت می‌پذیرد. شرط تحقق، آسیب‌شناسی مشارکتی پیش از برنامه‌ریزی است تا اطمینان حاصل شود گردشگری پاسخی به نیاز واقعی جامعه است، نه تحمیلی از بیرون.	گردشگری دریایی حول محور حل یک مسئله محلی (مثلاً کاهش ذخایر ماهی، بیکاری جوانان، آلودگی ساحل) تعریف و برنامه‌ریزی می‌شود. مشارکت مردم ذی‌نفع در تعریف مسئله و طراحی راه‌حل است.	پروژه «گردشگری مبتنی بر حفاظت از تالاب» که در آن صیادان محلی به‌عنوان راهنمای تورهای اکوتوریسم آموزش می‌بینند و درآمد حاصل صرف حفاظت از زیستگاه ماهیان می‌شود.
۳	همسانی منبع دانش (دانش ضمنی و تجربی انباشته‌شده در بستر محلی)	یادگیری تجربی	مبتنی بر چارچوب دانش ضمنی و مدیریت دانش در سازمان‌های یادگیرنده؛ انتقال به اقتصاد دریا از طریق نظام‌مندسازی دانش بومی ساحلی انجام می‌شود؛ یعنی مستندسازی دانش کهنسالان صیاد درباره دریا و تبدیل آن به محتوای گردشگری. شرط اساسی، ایجاد بانک‌های دانش محلی در هر روستای ساحلی و آموزش جوانان برای روایت‌گری این دانش است.	مستندسازی و به‌کارگیری دانش ضمنی جامعه ساحلی درباره دریا (نواحی ماهیگیری، رفتار گونه‌ها، آب‌وهوا، طب سنتی دریایی، قصه‌ها و اساطیر محلی) در طراحی تورها، محصولات و روایت‌های گردشگری.	تشکیل «کتابخانه دانش ساحلی» در روستاهای ساحلی که تجربیات کهنسالان صیاد درباره طالع‌خوانی دریایی، روش‌های سنتی تعمیر لنج و خوراکی‌های محلی دریایی جمع‌آوری و به‌عنوان محتوای تورها استفاده می‌شود.
۴	همسانی بستر همکاری (سرمایه اجتماعی موجود در شبکه‌های محلی، بستر اصلی همکاری جمعی)	سرمایه اجتماعی	بر اساس چارچوب سرمایه اجتماعی و توسعه اقتصادی؛ انتقال به اقتصاد دریا از طریق تزریق فعالیت‌های گردشگری به همان شبکه‌های اجتماعی موجود (مساجد، هیئت‌ها، صندوق‌های قرض‌الحسنه) صورت می‌گیرد. شرط موفقیت، شناخت دقیق شبکه‌های موجود پیش از هرگونه مداخله است تا فعالیت جدید در تقابل با هنجارهای محلی قرار نگیرد.	تقویت نهادهای موجود محلی (صندوق‌های قرض‌الحسنه، هیئت‌های مذهبی، گروه‌های زنان) به‌عنوان بستر اعتماد برای همکاری در گردشگری. گردشگری درون این شبکه‌های موجود تزریق می‌شود.	گروه زنان روستاهای ساحلی که پیش از این در صندوق خیریه محلی فعالیت داشتند، یک آشپزخانه مشترک برای پخت غذای محلی دریایی برای گردشگران راه‌اندازی کرده‌اند.
۵	همسانی راهبرد ترکیب (ایجاد ارزش‌افزوده از طریق تلفیق روش‌های سنتی با فناوری‌های نوین)	تلفیق سنت و نوآوری	برپایه چارچوب نوآوری ترکیبی در اقتصاد خلاق؛ انتقال به اقتصاد دریا از طریق طراحی محصولات ترکیبی صورت می‌پذیرد؛ مثلاً تورهای دریایی که آیین‌های سنتی لنج‌رانی را با اپلیکیشن‌های راهنما ترکیب می‌کنند. شرط تحقق، وجود واسطه‌های خلاق (جوانان تحصیل‌کرده بومی) است که بتوانند زبان سنت را به نوآوری ترجمه کنند.	ترکیب جاذبه‌های سنتی (آیین‌های دریانوردی، موسیقی محلی، معماری بومی) با خدمات نوین (اپلیکیشن رزرو اقامتگاه، واقعیت افزوده برای توضیح جاذبه‌ها، استانداردهای بهداشتی).	ارائه «تور لنج‌سازی سنتی» که در آن گردشگر مراحل ساخت یک لنج چوبی را می‌بیند و همزمان از طریق یک اپلیکیشن، تاریخچه و فنون آن به چند زبان توضیح داده می‌شود.
۶	همسانی ساختار رهبری (رهبری مبتنی بر مقبولیت اجتماعی و تجربه، نه جایگاه اداری)	رهبری میدانی	مبتنی بر چارچوب رهبری توزیع‌شده در توسعه محلی؛ انتقال به اقتصاد دریا از طریق شناسایی و توانمندسازی رهبران محلی دریا (صیادان پیشکسوت، ناخدایان لنج‌های سنتی) صورت می‌گیرد. شرط اصلی، اعتماد نهادهای دولتی به این رهبران و واگذاری اختیارات واقعی به آنان است؛ در غیر این‌صورت به ابزار اجرای دستورات دولتی تبدیل می‌شوند.	شناسایی، آموزش و تجهیز افراد معتمد و ارگاندار محلی (صیادان پیشکسوت، معلمان، مطلعین محلی) به‌عنوان «تسهیل‌گران محلی گردشگری» که می‌توانند جامعه را برای مشارکت سازماندهی کنند.	صیاد بازنشسته‌ای که پس از دوره‌های آموزشی کوتاه، به‌عنوان هماهنگ‌کننده ارتباط بین تعاونی محلی و آژانس‌های مسافرتی شهر فعالیت می‌کند.
۷	همسانی نیاز به انعطاف‌پذیری (تنوع‌بخشی درآمد، شرط بقا در مواجهه با شوک‌های محیطی، اقتصادی و نهادی)	تاب‌آوری	براساس چارچوب تاب‌آوری اقتصادی-اجتماعی-ساحلی؛ انتقال به اقتصاد دریا از طریق طراحی مدل کسب‌وکار ترکیبی-فصلی صورت می‌پذیرد؛ ترکیب گردشگری تابستانی، فراوری پاییزی، صنایع دستی زمستانی و بوم‌گردی بهاری. شرط تحقق، آموزش مهارت‌های چندگانه و تسهیل دسترسی به بازارهای متنوع در فصول گوناگون است.	توسعه فعالیت‌های گردشگری مکمل و فصلی‌زدایی (ترکیب گردشگری دریایی در تابستان با گردشگری فرهنگی در پاییز و فروش محصولات دریایی فراوری‌شده در زمستان).	در یک روستای ساحلی، علاوه بر فایق‌سواری تابستانی، در پاییز تور «برداشت و فراوری ماهی سفید» و در زمستان فروش برخط صنایع دستی دریایی (تزییناتی با طرح‌های محلی) ارائه می‌شود.
۸	همسانی کارکرد واسطه‌گری (نهادهای واسطه، پل ارتباطی مؤثر میان تولیدکننده و بازار/دولت)	حلقه‌های میانی	مبتنی بر مفاهیم یا چارچوب‌های تحلیلی؛ انتقال به اقتصاد دریا از طریق تقویت تعاونی‌های چندمنظوره ساحلی انجام می‌شود که وظایف خرید جمعی، بازاریابی مشترک، کنترل کیفیت و مذاکره با دولت را بر عهده گیرند. شرط موفقیت، استقلال تعاونی‌ها از دولت و توانایی چانه‌زنی جمعی است.	تعاونی‌ها عهده‌دار وظایف خرید جمعی ملزومات، بازاریابی مشترک، کنترل کیفیت خدمات، آموزش اعضا و مذاکره با نهادهای دولتی.	«اتحادیه تعاونی‌های گردشگری ساحلی» با ایجاد یک ویژند و وبسایت واحد، تورها و اقامتگاه‌های اعضا را بازاریابی کرده و استانداردهای کیفی تعیین می‌کند.

۲-۴. مدل‌های قابل استخراج

بر اساس تحلیل تطبیقی الگوهای موفق تولید مردمی، چهار مدل اصلی قابل استخراج است که هر یک مبنایی برای طراحی برنامه‌های عملیاتی در اقتصاد دریامحور هستند:

نخست - مدل تعاونی‌محور: بر سازماندهی جمعی کنشگران محلی در قالب تعاونی‌های تولیدی یا خدماتی استوار است و با توزیع عادلانه منافع، تصمیم‌گیری جمعی و بهره‌گیری از سرمایه اجتماعی مشخص می‌شود. مصادیق آن تعاونی‌های عشایر گرمسار، شباهنگ شهریار و جاجیم‌بافی روم است. در اقتصاد

دریامحور، این مدل در قالب تعاونی‌های صیادی، گردشگری ساحلی و فراوری محصولات دریایی قابل تجلی است.

دوم - مدل رهبری محلی: بر نقش تعیین‌کننده یک هسته کششگر یا رهبر میدانی مبتنی بر مقبولیت اجتماعی، اعتماد محلی و دانش تجربی تأکید دارد. الگوهای خرماکلا، شهرک صنعتی سدید و کشت و صنعت زیتون فلدک مصادیق آن هستند. در حوزه دریا، این مدل از طریق شناسایی و توانمندسازی «رهبران محلی دریا» (صیادان پیشکسوت، ناخدایان لنج‌های سنتی، زنان کارآفرین ساحلی) به‌عنوان حلقه اتصال جامعه با نهادهای دولتی و سرمایه‌گذاران عملیاتی می‌شود.

سوم - مدل دانش‌بنیان بومی: بر تلفیق دانش بومی با فناوری‌های نوین و تبدیل دانش ضمنی محلی به سرمایه دانشی جمعی استوار است. الگوهای آوین ژن و پرورش میلووم مصادیق آن هستند. در اقتصاد دریامحور، این مدل از طریق مستندسازی دانش بومی دریانوردی، لنج‌سازی و صیادی و تلفیق آن با فناوری‌هایی مانند GPS و آبریزپروری علمی تحقق می‌یابد؛ ایجاد «مراکز دانش بومی ساحلی» گام مؤثری در این مسیر است.

چهارم - مدل تاب‌آور ترکیبی: با تلفیق فعالیت‌های مکمل و متنوع، توانایی انطباق با شوک‌های محیطی و اقتصادی را افزایش می‌دهد. الگوی مزرعه احیاء خاک، مصداق آن است. در حوزه دریا، این مدل از طریق ترکیب گردشگری دریایی در فصول گرم، فراوری محصولات دریایی در فصول سرد، صنایع دستی دریامحور و خدمات بوم‌گردی ساحلی در تمام سال تحقق می‌پذیرد.

۱-۴-۲ پیوستگی مدل‌ها با داده‌ها و منطق‌ها

به‌منظور شفاف‌سازی پیوند روش مند میان داده‌های خام، منطق‌های استخراج‌شده و مدل‌های نهایی، جدول زیر ارائه می‌شود.

جدول ۶: پیوستگی مدل‌های پیشنهادی با داده‌ها و منطق‌های استخراج‌شده

مدل نهایی	منطق‌های تشکیل‌دهنده	شواهد داده‌ای (مصادیق از الگوها)	نحوه ترکیب منطق‌ها
مدل تعاونی محور	۱. مردمی بودن واقعی؛ ۲. سرمایه اجتماعی؛ ۳. حلقه‌های میانی	تعاونی عشایر گرمسار و آرادان؛ تعاونی شباهنگ شهریار؛ تعاونی جاجیم‌بافی روم	این مدل برپایه سه منطقی استوار است که بر «سازمان‌یابی جمعی» تأکید دارند: مردمی بودن (هسته اولیه از دل مردم)، سرمایه اجتماعی (بستر اعتماد برای همکاری)، و حلقه‌های میانی (نهاد واسط برای ارتباط با بازار و دولت). ترکیب این سه منطق، ساختاری تعاونی را پدید می‌آورد که در آن مالکیت جمعی، تصمیم‌گیری مشارکتی و توزیع عادلانه منافع محقق می‌شود.
مدل رهبری محلی	۱. مسئله‌محوری؛ ۲. رهبری میدانی؛ ۳. تلفیق سنت و نوآوری	خرماکلا؛ شهرک صنعتی سدید؛ کشت و صنعت زیتون فلدک	این مدل بر محور «هسته کششگر» شکل می‌گیرد: مسئله‌محوری (شناسایی نیاز عینی و جهت‌دهی به فعالیت)، رهبری میدانی (وجود فرد یا گروهی معتمد برای سازماندهی جمع)، و تلفیق سنت و نوآوری (توانایی ترکیب روش‌های بومی با فناوری‌های نوین). در این مدل، رهبر محلی به‌عنوان تسهیل‌گر و پیشران، نقش کلیدی در شکل‌گیری، تداوم و نوآوری فعالیت ایفا می‌کند.
مدل دانش‌بنیان بومی	۱. یادگیری تجربی؛ ۲. تلفیق سنت و نوآوری؛ ۳. سرمایه اجتماعی	آوین ژن (اصلاح نژاد دام با تلفیق دانش بومی و ژنتیک)؛ پرورش میلووم (توسعه از خانگی به صنعتی)؛ جاجیم‌بافی روم (احیاء دانش ۱۵۰۰ ساله با طراحی مدرن)	این مدل بر «دانش به‌عنوان سرمایه اصلی» استوار است: یادگیری تجربی (انباشت دانش ضمنی و آزمون‌وخطا)، تلفیق سنت و نوآوری (ترکیب دانش بومی با فناوری‌های نوین)، و سرمایه اجتماعی (بستر اعتماد برای اشتراک دانش و همکاری در یادگیری). در این مدل، دانش ضمنی و پراکنده محلی به سرمایه‌ای جمعی و نظام‌مند تبدیل شده و مبنای خلق ارزش افزوده قرار می‌گیرد.
مدل تاب‌آور ترکیبی	۱. تاب‌آوری؛ ۲. مسئله‌محوری؛ ۳. حلقه‌های میانی	مزرعه احیاء خاک (ترکیب کشاورزی، گردشگری و تهازی)؛ تعاونی عشایر (تنوع فعالیت‌های دامداری و کشاورزی)	این مدل بر «تنوع‌بخشی و انطباق‌پذیری» استوار است: تاب‌آوری (توانایی ادامه حیات در مواجهه با شوک‌ها)، مسئله‌محوری (پاسخ به نیازهای چندگانه و فصلی)، و حلقه‌های میانی (نهاد واسط برای دسترسی به بازارهای متنوع). در این مدل، ترکیب فعالیت‌های مکمل (گردشگری، فراوری، صنایع دستی، خدمات) در فصول مختلف سال، وابستگی به یک منبع درآمدی را کاهش داده و تاب‌آوری جامعه ساحلی را در برابر نوسانات افزایش می‌دهد.

موفقیت الگوها بر مبنای هشت منطق کلیدی استوار بوده که در بستر اقتصاد ایران آزموده شده‌اند، ظرفیت بالایی برای انتقال و بومی‌سازی در حوزه اقتصاد دریامحور دارند. چهار مدل استخراج‌شده می‌توانند به‌عنوان الگوهای پایه برای طراحی برنامه‌های عملیاتی متناسب با شرایط متنوع سواحل ایران (شمال و جنوب) مورد استفاده قرار گیرند.

۳. بحث

۳-۱. مقایسه یافته‌ها با مطالعات پیشین داخلی و خارجی

در سطح بین‌المللی، یافته‌های این پژوهش با نتایج مطالعه Satria و همکاران (۲۰۲۵) در اندونزی همسویی قابل توجهی دارد که بر منطق «مسئله‌محوری» تأکید می‌نماید (۲۵). مطالعه Antonova و همکاران (۲۰۲۵) در اروپا که بر ضرورت بازتعریف اقتصاد آبی از دریچه جوامع ساحلی و روابط اجتماعی-بوم‌شناختی

آنان تأکید کرده، با منطق «مردمی بودن واقعی» در پژوهش حاضر همخوانی دارد (۲).

مطالعه Evans و همکاران (۲۰۲۳) نیز با تأکید بر اینکه تحت رویکرد business-as-usual، ماهیگیری صنعتی و استخراج معادن برای جوامع ساحلی خطرآفرین هستند، درحالی‌که ماهیگیری در مقیاس کوچک و اکوتوریسم بیشترین منافع را برای جوامع به همراه دارند، با منطق «تاب‌آوری» و «حلقه‌های میانی» در پژوهش حاضر ارتباط معناداری دارد (۸).

در سطح داخلی، یافته‌های این پژوهش با نتایج مطالعه سبجانیان و همکاران (۱۴۰۲) همخوانی دارد (۲۷). منطق «مردمی بودن واقعی» و «حلقه‌های میانی» در پژوهش حاضر، دقیقاً به ظرفیت بخش خصوصی و مردمی اشاره می‌نماید. همچنین، با مطالعه کولیوند (۱۴۰۳)، همسویی دارد زیرا نشان می‌دهد چگونه می‌توان این ظرفیت‌های کلان (عبور کریدورهای ترانزیتی و اتصال کشورهای آسیای مرکزی به آب‌های آزاد) را با توانمندسازی جوامع محلی (مدل‌های تعاونی‌محور و رهبری محلی) پیوند زد (۹).

۲-۳. تبیین چرایی موفقیت منطق‌های استخراج‌شده

موفقیت منطق‌های هشت‌گانه پژوهش، ریشه در تطابق آن‌ها با ویژگی‌های ساختاری و فرهنگی جامعه ایرانی دارد: نخست، منطق «مردمی بودن» واقعی به دلیل آنکه بر کنشگری فعال مردم به جای مشارکت نمادین تأکید دارد، با ظرفیت‌های تاریخی جامعه ایران در زمینه تعاون و همکاری‌های جمعی (مانند تعاونی‌های عشایری و روستایی) همخوانی دارد. دوم، منطق «مسئله‌محوری» به دلیل آنکه فعالیت‌ها را از دل مشکلات ملموس محلی (بیکاری، خشکسالی، وابستگی به واردات) برمی‌انگیزد، با نیازهای واقعی جوامع پیوند خورده و از انتزاعی‌گرایی رایج در برنامه‌ریزی‌های دولتی پرهیز می‌کند. سوم، منطق «یادگیری تجربی» به دلیل تأکید بر دانش ضمنی و بومی، با فرهنگ شفاهی و تجربه‌محور جامعه ایران سازگار است. در بسیاری از مناطق ایران، دانش نانوشته‌ای درباره کشاورزی، دامداری، دریانوردی و لنج‌سازی وجود دارد که طی نسل‌ها انباشته شده است. چهارم، منطق «سرمایه اجتماعی» به دلیل آنکه بر اعتماد، شبکه‌ها و هنجارهای مشارکتی تأکید دارد، با ساختارهای سنتی جامعه ایران مانند مساجد، هیئت‌ها، صندوق‌های قرض‌الحسنه و شبکه‌های خویشاوندی پیوند می‌خورد. پنجم، منطق «تلفیق سنت و نوآوری» به دلیل آنکه نه سنت را طرد و نه نوآوری را تحریم می‌کند، با رویکرد غالب در جامعه ایران که به دنبال «راه سوم» است، سازگاری دارد.

ششم، منطق «رهبری میدانی» به دلیل آنکه بر مقبولیت اجتماعی به جای جایگاه اداری تأکید دارد، با فرهنگ رهبری غیررسمی در ایران (وجود افراد معتمد و ریش‌سفیدان محلی) همخوان است.

هفتم، منطق «تاب‌آوری» به دلیل آنکه بر انعطاف‌پذیری در برابر شوک‌ها تأکید دارد، با تجربه تاریخی ایران در مواجهه با بحران‌های طبیعی (زلزله، خشکسالی، سیل) و تحریم‌های اقتصادی پیوند می‌خورد.

هشتم، منطق حلقه‌های میانی به دلیل آنکه بر نهادهای واسط میان مردم و دولت تأکید دارد، با خلأ نهادی موجود در ایران ارتباط مستقیم دارد.

۳-۳. تحلیل موانع و چالش‌های پیش روی انتقال به اقتصاد دریامحور

انتقال منطق‌های موفق تولید مردمی به حوزه اقتصاد دریامحور در ایران با موانع و چالش‌هایی مواجه است، ازجمله:

الف) سازمان‌ها و نهادهای متعدد به‌صورت جزیره‌ای عمل می‌کنند، هماهنگی مؤثری میان آن‌ها وجود نداشته و خلاء نهاد فرابخشی و مقتدر با اختیارات کافی برای هماهنگی سیاست‌های دریایی احساس می‌شود.

ب) بی‌ثباتی قوانین و مقررات، تعدد مجوزهای مورد نیاز برای راه‌اندازی کسب‌وکارهای دریایی، و نبود شفافیت در فرآیندهای اداری، عدم تطابق قوانین موجود با نیازهای اقتصاد دریامحور و فقدان حمایت‌های قانونی مؤثر از تعاونی‌ها و بنگاه‌های کوچک و متوسط ساحلی، از موانع پیش روی سرمایه‌گذاری بخش خصوصی در این حوزه است.

ج) تحریم‌های بین‌المللی تأثیر مستقیم و گسترده‌ای بر اقتصاد دریامحور ایران داشته است، ازجمله کاهش تعاملات بین‌المللی، محدودیت در دسترسی به ناوگان مدرن و فناوری‌های نوین دریایی، افزایش هزینه‌های تراکنش‌های مالی، و کاهش سرمایه‌گذاری خارجی در بنادر و زیرساخت‌های دریایی. علاوه بر تحریم‌ها، نوسانات ارزی، تورم مزمن و بی‌ثباتی شاخص‌های کلان اقتصادی نیز از موانع سرمایه‌گذاری در این حوزه می‌باشد.

د) توسعه نامتوازن زیرساخت‌های بندری و دریایی، فرسودگی ناوگان دریایی، و کمبود فناوری‌های نوین (مانند سیستم‌های مدیریت هوشمند بنادر، اینترنت اشیا، و هوش مصنوعی در عملیات دریایی)، از دیگر موانع به‌شمار می‌رود.

business-as-usual

ه) کمبود نیروی انسانی ماهر و متخصص در حوزه دریایی، عدم فرهنگ‌سازی مناسب برای آشنایی مردم با ظرفیت‌های دریا، و مهاجرت از مناطق ساحلی به مرکز کشور - به دلیل فراهم نبودن امکان زندگی برای فعالان اقتصادی در مناطق جنوب - از دیگر موانع است.

و) از مهم‌ترین موانع در این حوزه، تصدی‌گری دولت و عدم اعتماد به ظرفیت‌های مردمی و فقدان نهادهای واسطه قدرتمند (تعاونی‌ها، اتحادیه‌ها، تشکلهای مردمی) است که بتوانند منافع جوامع محلی را سازماندهی نموده و مشارکت مردم را میسر سازد.

۳-۴. تفسیر نوآوری پژوهش در پرتو ادبیات موجود

نوآوری اصلی این پژوهش در چند سطح قابل تبیین است:

نخست؛ برای نخستین بار، با ایجاد پلی میان ادبیات «الگوهای موفق تولید مردمی» و ادبیات «اقتصاد دریامحور»، چارچوبی نوین برای تحلیل مردمی‌سازی اقتصاد دریا ارائه می‌دهد. درحالی‌که پژوهش‌های پیشین داخلی (مانند سبحانیان و همکاران، ۱۴۰۲؛ کولیوند، ۱۴۰۳) عمدتاً بر ابعاد کلان اقتصادی و زیرساختی تمرکز داشته‌اند (۲۷؟)، و پژوهش‌های بین‌المللی (مانند Satria و همکاران، ۲۰۲۵؛ Antonova و همکاران، ۲۰۲۵) به صورت انتزاعی بر مشارکت جوامع محلی تأکید کرده‌اند (۲۵، ۲)، این پژوهش با استخراج منطق‌های عینی و عملیاتی از دل تجارب موفق تولید در ایران، چارچوبی بومی و قابل اجرا برای اقتصاد دریامحور فراهم می‌کند.

دوم؛ چارچوبی نظام‌مند برای ترجمه منطق‌های موفق تولید به مؤلفه‌های عملیاتی در اقتصاد دریامحور طراحی نمود. این چارچوب، نشان می‌دهد چگونه هریک از منطق‌های هشت‌گانه می‌تواند به یک اقدام مشخص و قابل اجرا در سواحل ایران تبدیل شود. این سطح از عینیت‌گرایی و عملیاتی‌سازی، در پژوهش‌های پیشین کمتر دیده می‌شود.

سوم؛ مدل‌های چهارگانه برای اقتصاد دریامحور (تعاونی‌محور، رهبری محلی، دانش‌بنیان بومی و تاب‌آور ترکیبی) که در این پژوهش استخراج شده‌اند، می‌توانند به عنوان الگوهای پایه برای طراحی برنامه‌های عملیاتی متناسب با شرایط متنوع سواحل ایران (شمال و جنوب) مورد استفاده قرار گیرند. این مدل‌ها برخلاف بسیاری از الگوهای وارداتی، ریشه در تجارب واقعی و موفق ایران داشته، لذا ظرفیت بالایی برای اجرایی شدن دارد.

چهارم؛ برخلاف بسیاری از پژوهش‌های حوزه اقتصاد که صرفاً بر شاخص‌های کمی تمرکز دارند، پژوهش کنونی با تأکید بر مفاهیمی مانند سرمایه اجتماعی، اعتماد، رهبری محلی و تاب‌آوری، ابعاد کیفی و اجتماعی توسعه را نیز موردتوجه قرار داده است.

پنجم؛ توصیه‌های سیاستی این پژوهش برخلاف بسیاری از پژوهش‌ها که به کلی‌گویی اکتفا می‌کنند، عینی، مشخص و مبتنی بر شواهد میدانی هستند. این توصیه‌ها خطاب به نهادهای خاص (مجمع تشخیص مصلحت نظام، مرکز پژوهش‌های مجلس، سازمان برنامه و بودجه، استانداری‌های ساحلی، تعاونی‌ها و...) تدوین شده است.

۴. جمع‌بندی، نتایج و توصیه‌ها

۴-۱. جمع‌بندی تحلیلی یافته‌ها

یافته‌های پژوهش، نشان می‌دهد موفقیت الگوهای موفق مردمی نه ناشی از حمایت‌های گسترده دولتی یا دسترسی به منابع مالی کلان، بلکه برآمده از ترکیب نظام‌مند هشت منطق درهم‌تنیده‌ای است که در بستر اجتماعی-اقتصادی ایران شکل گرفته و بالیده‌اند و درعمل به صورت یک «پیکربندی ساختاری» عمل می‌کنند که در آن، فقدان هریک، زنجیره موفقیت را دچار اختلال می‌سازد.

نکته اساسی برخاسته از تحلیل تطبیقی این الگوها، وجود یک «هسته سه‌گانه پایه» در میان این هشت منطق است که بدون آن‌ها، شکل‌گیری هرگونه فعالیت مردمی، ناممکن یا ناپایدار خواهد بود: مردمی بودن واقعی (به مثابه شرط تحقق مالکیت و عاملیت)، مسئله‌محوری (به مثابه شرط جهت‌دهی و مشروعیت‌بخشی)، و سرمایه اجتماعی (به مثابه شرط همکاری و انسجام). این سه منطق، پیش‌نیازهای اساسی شکل‌گیری هر الگوی موفق‌اند. درمقابل، پنج منطق دیگر (یادگیری تجربی، تلفیق سنت و نوآوری، رهبری میدانی، تاب‌آوری و حلقه‌های میانی) هرچند در موفقیت و تداوم الگوها نقشی تعیین‌کننده دارند، اما کارکرد آن‌ها بیشتر به عنوان «عوامل تمایز، تسهیل و انطباق» است و نه شرط اساسی شکل‌گیری.

ازمنظر تحلیلی، این هشت منطق، در یک زنجیره زمانی-کارکردی قابل ترسیم هستند: مرحله شکل‌گیری (مردمی بودن واقعی و مسئله‌محوری)، مرحله همکاری و انسجام (سرمایه اجتماعی و رهبری میدانی)، مرحله تداوم و نوآوری (یادگیری تجربی و تلفیق سنت و نوآوری)، و مرحله بقا و ارتباط با بیرون (تاب‌آوری و حلقه‌های میانی).

در سطحی فراتر، آنچه این الگوها را از پروژه‌های دولتی یا طرح‌های توسعه از بالا متمایز می‌سازد، منطق «درون‌زایی مبتنی بر مسئله» است. در همه این الگوها، انگیزه اولیه نه سوداگری یا بهره‌برداری از فرصت‌های رانتی، بلکه پاسخ به یک «مسئله عینی» است. این ویژگی، باعث می‌شود که کنشگران از خود «تاب‌آوری مبتنی بر تعهد» نشان دهند که از سر مالکیت معنوی بر مسئله و راه حل است.

این منطق‌ها، علی‌رغم تنوع بخشی و جغرافیایی الگوها، دارای «ثبات ساختاری» می‌باشد؛ در الگویی با ماهیت صنعتی (شهرک سدید) تا الگویی با ماهیت فرهنگی (جاجیم‌بافی روم) و الگویی با ماهیت کشاورزی (زیتون فدک)، همان هشت منطق با وزنی نسبتاً مشابه تکرار شده‌اند. این ثبات ساختاری، نشان از آن دارد که این منطق‌ها ریشه در «ساختار اجتماعی-فرهنگی ایران» و «سرمایه‌های نهان جوامع محلی» دارد و از این‌رو، ظرفیت بالایی برای انتقال به حوزه‌های دیگر اقتصادی، از جمله اقتصاد دریامحور، داراست.

با این حال، «انتقال» این منطق‌ها به اقتصاد دریامحور، به معنای کپی‌برداری ساده از الگوهای تولید نیست. آنچه در فرایند انتقال اهمیت دارد، «ترجمه منطق‌ها به مؤلفه‌های عملیاتی متناسب با بستر اقتصاد دریا» است. بدین معنا که هر منطق باید در مواجهه با ویژگی‌های خاص جوامع ساحلی (نظیر وابستگی به منابع طبیعی، فصلی بودن درآمد، ضعف زیرساخت‌های تاریخی، و نبود هویت صنعتی قوی)، بازتعریف و بومی‌سازی شود. به عبارت دقیق‌تر، «منطق» به عنوان فرم ساختاری، ثابت می‌ماند، اما «محتوا» و «مصادق» آن متناسب با بستر جدید تغییر می‌کند.

از نگاهی دیگر، این منطق‌ها نه در انزوا، بلکه در «تعامل دیالکتیکی» با موانع و محدودیت‌های محیطی شکل گرفته‌اند؛ به گفته‌ای، این منطق‌ها عمدتاً در واکنش به «شکاف‌های ساختاری» - مانند نبود سرمایه، فقدان بازار، ضعف زیرساخت‌ها، و کژکارکردی نهادهای دولتی - پدید آمده‌اند. از این منظر، اقتصاد دریامحور ایران نیز با شکاف‌هایی از همین جنس مواجه است و بستر مناسبی برای بازتولید این منطق‌ها فراهم می‌آورد. با این تفاوت که شکاف‌های موجود در اقتصاد دریا، از شدت و پیچیدگی بیشتری برخوردارند که خود، نیازمند «طراحی نهادی متناسب» و «ظرفیت‌سازی تدریجی» است.

۴-۲. پاسخ به پرسش پژوهش

پرسش اصلی پژوهش این بود که چگونه می‌توان با بهره‌گیری از منطق‌ها و سازوکارهای موفق مشارکت مردمی در سایر حوزه‌های اقتصادی، راهبردهای مؤثری برای مردمی‌سازی اقتصاد دریامحور در ایران تدوین کرد؟ پاسخ آن در قالب چارچوب انتقال نظام‌مند ارائه شده و مدل‌های چهارگانه استخراج شده تبلور یافته است. این چارچوب نشان می‌دهد مردمی‌سازی اقتصاد دریامحور نه یک شعار انتزاعی، بلکه مجموعه‌ای از اقدامات عینی و عملیاتی است که هریک ریشه در منطق‌های اثبات شده در تجارب موفق تولید مردمی دارند.

پاسخ پرسش‌های فرعی و سطح‌بندی شده‌ی پژوهش بدین شرح می‌باشد:

سطح اول (شناسایی): منطق‌های مشترک حاکم بر الگوهای موفق تولید مردمی در ایران کدام‌اند و هر یک از چه مؤلفه‌هایی تشکیل شده‌اند؟

در پاسخ، باید اذعان نمود مهم‌ترین ویژگی‌ها و عناصر مشترک الگوهای موفق مردمی تولید که منجر به پایداری و رشد آن‌ها شده، در قالب هشت منطق مشترک شناسایی و تبیین شدند: مردمی بودن واقعی، مسئله‌محوری، یادگیری تجربی، سرمایه اجتماعی، تلفیق سنت و نوآوری، رهبری میدانی، تاب‌آوری و نقش کلیدی حلقه‌های میانی. وجه متمایز این ویژگی‌ها، درون‌زا بودن، تکیه بر منابع غیرمالی (اجتماعی و دانشی) و حرکت تدریجی و پلکانی است.

سطح دوم (تحلیلی): هر یک از منطق‌های استخراج شده از الگوهای تولید مردمی، از طریق چه سازوکارهای علی-عملیاتی‌ای به حوزه اقتصاد دریامحور قابل انتقال هستند و مهم‌ترین موانع پیش‌روی این انتقال کدام‌اند؟

پاسخ آنست که مدیریت دانش تجربی، تبدیل دانش ضمنی و پراکنده افراد به دانش مشترک و نظام‌مند جمعی را ممکن می‌سازد. یادگیری جمعی، سازوکار سازگاری و بهبود مستمر است. سرمایه اجتماعی نیز بستر اعتماد لازم برای اشتراک دانش و همکاری را فراهم می‌کند.

انتقال این عناصر و سازوکارها از طریق فرایند سه‌گانه تطبیق، ترجمه و طراحی مجدد صورت می‌گیرد. همچنین، شش دسته موانع (شامل موانع نهادی و حکمرانی، قانونی و مقرراتی، اقتصادی و تحریم‌ها، زیرساختی و فناوری، اجتماعی و فرهنگی، و مرتبط با مشارکت مردمی) شناسایی شد که مهم‌ترین آن‌ها، فقدان یک نهاد فرابخشی مقتدر برای هماهنگی سیاست‌های دریایی، پراکندگی نهادهای تصمیم‌گیر، و نبود تعاونی‌ها و تشکلهای قدرتمند محلی است.

سطح سوم (سیاستی): چه توصیه‌هایی (در سطوح کلان، بخشی و محلی) برای مردمی‌سازی اقتصاد دریامحور در سواحل ایران قابل تدوین است؟

در پاسخ، لازم به ذکر است که در بین مؤلفه‌های مشارکت مردم محلی که بیشترین تأثیر را در پایداری اقتصادی، اجتماعی و زیست‌محیطی مقاصد گردشگری دریایی دارند، سه مؤلفه کلیدی شناسایی شدند: (الف) مالکیت مردم محلی و بهره‌برداری اقتصادی مستقیم (پایداری اقتصادی)؛ (ب) تصمیم‌گیری در مدیریت منابع (منجر به افزایش انگیزه مردم محلی برای پایداری زیست‌محیطی)؛ و (ج) احساس هویت و عزت‌نفس ناشی از مشارکت (پایداری اجتماعی). الزامات و ملاحظات سیاست‌گذاری و برنامه‌ریزی توسعه گردشگری دریامحور با رویکرد مردم‌محور در قالب دو دسته توصیه‌های سطح کلان (خطاب به نهادهای حاکمیتی و قانون‌گذار) و توصیه‌های سطح میانی و اجرایی (خطاب به مدیران محلی و تعاونی‌ها) تدوین شده‌اند. مهم‌ترین الزامات عبارت‌اند از: تغییر نقش دولت از مجری به تسهیل‌گر، اولویت‌دهی به تقویت نهادهای محلی، استقرار نظام مدیریت دانش بومی ساحلی، و بازتعریف شاخص‌های موفقیت با تأکید بر مشارکت محلی.

۳-۴. محدودیت‌های پژوهش

سه دسته محدودیت اصلی این پژوهش، بدین صورت تبیین می‌شود:

محدودیت داده‌ها؛ نخست، دسترسی به اطلاعات مالی دقیق الگوها با دشواری مواجه بود و تحلیل کمی دقیق از نسبت سود و میزان خودکفایی مالی میسر نشد. دوم، با وجود انتخاب هدفمند و حصول اشباع نظری، حجم نمونه (۱۰ الگو) امکان پوشش تمامی گونه‌های تولید مردمی، به‌ویژه در مناطق صعب‌العبور یا مرزی را فراهم نمی‌سازد و تعمیم‌پذیری از نوع «تحلیلی» است، نه «آماري». سوم، دانش ضمنی کنشگران، به‌دلیل نانوشته‌بودن، در فرایند کدگذاری در معرض کاهش روایی قرار دارد که با وجود مثلث‌سازی، قابل حذف کامل نیست.

محدودیت انتقال‌پذیری؛ انتقال منطق‌ها به اقتصاد دریا با سه چالش مواجه است: نخست، تفاوت در «بستر نهادی»؛ اقتصاد دریا با تعدد نهادهای متولی (بنادر، شیلات، محیط‌زیست، نفت، راه و...) و پراکندگی اختیارات، پیچیده‌تر از بخش‌های کشاورزی و صنعت است. دوم، تفاوت در «مقیاس و پیچیدگی»؛ اقتصاد دریا با بازیگران فرامنطقه‌ای و منافع متعارض همراه است که با سادگی نسبی الگوهای محلی تفاوت چشمگیری دارد. سوم، تفاوت در «تجربه تاریخی»؛ جوامع ساحلی جنوب، به‌دلیل محرومیت مزمن، از سرمایه‌اجتماعی نهادی کمتری برخوردارند و بازتولید سریع منطق‌های مبتنی بر اعتماد، نیازمند ظرفیت‌سازی تدریجی است.

محدودیت‌های نهادی؛ مهم‌ترین محدودیت نهادی، پراکندگی و چندپارگی حاکمیتی در حوزه‌ی دریاست که اجرای سیاست‌های یکپارچه را دشوار می‌سازد و ارائه‌ی الگوی هماهنگی فرابخشی، فراتر از حوزه‌ی این پژوهش است. همچنین، تحریم‌های بین‌المللی به‌عنوان متغیر برون‌زا و بی‌ثباتی قوانین واگذاری اراضی ساحلی، از موانع جدی مشارکت مردمی‌اند که پژوهش کنونی صرفاً به شناسایی آن‌ها اکتفا کرده است. افزون بر این، شکاف میان سیاست‌های کلان و اجرا در اقتصاد دریا، به‌رغم وجود اسناد بالادستی معتبر، همچنان پابرجاست و الگوسازی برای عمودی‌سازی سیاست، نیازمند پژوهشی مستقل است.

۴-۴. دلالت‌های تحلیلی برای سیاست‌گذاری

یافته‌های این پژوهش، دارای دلالت‌های تحلیلی روشنی برای سیاست‌گذاران حوزه‌ی اقتصاد دریامحور است:

نخست، تغییر بنیادین در نقش دولت؛ مهم‌ترین دلالت تحلیلی پژوهش، ضرورت گذار از «دولت تصدی‌گر» به «دولت تسهیل‌گر» است. سیاست‌گذاران باید سیاست‌های توسعه‌ی دریامحور را نه به‌مثابه «برنامه‌هایی برای اجرا توسط دولت»، بلکه به‌مثابه «بسترهایی برای کنشگری مردم» طراحی کنند. دوم، اولویت «مسئله‌محوری» بر «فرصت‌محوری»؛ الگوهای بررسی‌شده، همگی از دل یک مسئله عینی محلی برآمده‌اند و نه از روی فرصت‌طلبی اقتصادی. لذا سیاست‌گذاران، توسعه اقتصاد دریا را نه با شناسایی «فرصت‌های سرمایه‌گذاری»، بلکه با «شناسایی مسئله‌های جوامع ساحلی» آغاز کنند؛ چراکه راه‌حل‌هایی که از دل مسئله برآیند، از مشروعیت، پایداری و تعهد جمعی بیشتری برخوردارند.

سوم، بازشناسی «سرمایه‌های نهان» به‌جای تمرکز صرف بر سرمایه‌های آشکار؛ الگوهای موفق نشان دادند که سرمایه‌اجتماعی، دانش بومی، اعتماد شبکه‌ای و هنجارهای همکاری، نقشی تعیین‌کننده‌تر از سرمایه‌مالی صرف داشته‌اند. این دلالت، سیاست‌گذاران را به‌بازتعریف «منابع توسعه ساحلی» فرامی‌خواند. چهارم، تنوع‌بخشی به‌عنوان راهبرد تاب‌آوری. الگوهای تولید با تنوع‌بخشی به فعالیت‌ها (ترکیب کشاورزی، دامداری، صنایع دستی و خدمات)، توانسته‌اند در برابر شوک‌های محیطی و اقتصادی تاب‌آوری کنند. این یافته، دلالت روشنی برای سیاست‌گذاری اقتصاد دریا دارد: به‌جای تمرکز صرف بر یک فعالیت (مثلاً گردشگری تابتستانی یا صیادی محدود)، بسترهایی فراهم شوند که جوامع ساحلی بتوانند ترکیبی از فعالیت‌های مکمل (گردشگری، فراوری، صنایع دستی، اکوتوریسم) را در فصول مختلف سال دنبال کنند.

پنجم، تقویت حلقه‌های میانی به‌جای ارتباط مستقیم دولت و مردم؛ الگوهای موفق نشان دادند که تعاونی‌ها، اتحادیه‌ها و تشکلهای محلی، نقشی حیاتی در سازماندهی، واسطه‌گری و چانه‌زنی جمعی ایفا کرده‌اند. این دلالت، سیاست‌گذاران را به‌تقویت نهادهای میانجی فرامی‌خواند تا بستری فراهم آورند که حلقه‌های میانی، رابط مؤثری میان جامعه و دولت باشند.

ششم، گذر از شاخص‌های کمی صرف به «سنجش کیفی مشارکت». در ارزیابی پروژه‌های توسعه دریامحور، شاخص‌های کمی مرسوم (حجم سرمایه‌گذاری، تعداد گردشگر، ظرفیت بندری) کافی نیستند. شاخص‌هایی چون «درصد مالکیت محلی»، «میزان به‌کارگیری دانش بومی»، «تعداد مشاغل پایدار ایجادشده برای بومیان» و «کاهش نرخ مهاجرت»، شاخص‌های معتبرتری برای سنجش پایداری و مردمی‌سازی هستند. بازتعریف شاخص‌های موفقیت، از الزامات تحقق اقتصاد دریامحور مردم‌پایه است.

۴-۵. توصیه‌های سیاستی

توصیه‌های سیاستی در دو سطح کلان و میانی-اجرایی - که ریشه در منطق‌های هشت‌گانه‌ی استخراج‌شده از الگوهای موفق تولید مردمی دارند - متناسب با سطح مخاطب، صورت‌بندی شده‌اند.

۴-۱.۵ توصیه‌های سطح کلان (خطاب به نهادهای حاکمیتی و قانونگذار)

- تدوین «سند ملی مدیریت دانش بومی جوامع ساحلی»؛ مبتنی بر منطق «یادگیری تجربی»، ذیل طرح جامع توسعه دریامحور، سند مستقلی برای شناسایی، مستندسازی و بهره‌برداری اقتصادی-اجتماعی از دانش بومی صیادان، لنج‌سازان، زنان محلی و دریانوردان تدوین گردد که نهاد متولی، روش‌های میدانی و سازوکارهای تبدیل دانش ضمنی به سرمایه گردشگری و صنایع خلاق را مشخص کند.
- اصلاح قوانین به نفع تعاونی‌های محلی ساحلی؛ مبتنی بر منطق «مردمی بودن واقعی» و «حلقه‌های میانی»، به گونه‌ای قوانین واگذاری اراضی و حریم ساحلی اصلاح شوند که صدور مجوز و بهره‌برداری برای تعاونی‌های ثبت‌شده محلی تسهیل گردد و سرمایه‌گذاران بیرونی ملزم به مشارکت با این تعاونی‌ها شوند. همچنین، بازنگری قانون تعاونی‌ها برای کاهش بروکراسی و افزایش اختیارات تعاونی‌های ساحلی در دستور کار قرار گیرد.
- ایجاد «صندوق توسعه و سرمایه‌گذاری مشارکت‌محور اقتصاد دریامحور»؛ مبتنی بر منطق «سرمایه اجتماعی» و «تاب‌آوری»، پیشنهاد می‌شود صندوقی با منابع عوارض گردشگری دریایی، درصدی از درآمدهای نفتی مرتبط با دریا، و اعتبارات دولتی تأسیس شود و به اعطای تسهیلات کم‌بهره به تعاونی‌های محلی (به‌ویژه گروه‌های زنان و جوانان) برای راه‌اندازی کسب‌وکارهای خرد و متوسط دریامحور (بوم‌گردی، آبی‌پروری پایدار، صنایع تبدیلی) اختصاص یابد.
- بازتعریف شاخص‌های موفقیت در پروژه‌های توسعه‌ای ساحلی؛ مبتنی بر دلالت تحلیلی «گذر از شاخص‌های کمی صرف»، پیشنهاد می‌شود سازمان برنامه‌وبودجه، دستگاه‌های اجرایی را ملزم به گنجاندن شاخص‌های کیفی اجتماعی (همچون درصد مالکیت محلی، میزان به‌کارگیری دانش بومی، تعداد مشاغل پایدار ایجادشده برای بومیان، و کاهش نرخ مهاجرت از مناطق ساحلی) در ارزیابی عملکرد کند.
- ایجاد «اتاق فکر توسعه پایدار سواحل» در استانداری‌های ساحلی؛ مبتنی بر منطق «حلقه‌های میانی»، پیشنهاد می‌شود در استانداری‌های ساحلی (به‌ویژه سیستان و بلوچستان، هرمزگان، بوشهر، مازندران و گیلان)، اتاق فکری متشکل از نمایندگان دستگاه‌های اجرایی، دانشگاه‌ها، تعاونی‌های محلی و بخش خصوصی بومی تشکیل شود تا هماهنگی، پایش و مشاوره‌ی تخصصی طرح‌های توسعه‌ای حریم ساحلی را بر عهده گیرد.

۴-۲.۵ توصیه‌های سطح میانی و اجرایی (خطاب به مدیران محلی و تعاونی‌ها)

- شناسایی، توانمندسازی و شبکه‌سازی «رهبران محلی اقتصاد دریا»؛ مبتنی بر منطق «رهبری میدانی»، در هر روستا یا شهر ساحلی، افراد معتمد و اثرگذار (صیادان پیشکسوت، ناخدایان لنج‌های سنتی، زنان کارآفرین، معلمان محلی) شناسایی و با برگزاری دوره‌های آموزشی کوتاه‌مدت در زمینه گردشگری پایدار، مدیریت مشارکتی و بازاریابی دیجیتال، توانمند شوند تا نقش «تسهیل‌گران محلی» را ایفا کنند.
- راه‌اندازی و تقویت «تعاونی‌های چندمنظوره ساحلی»؛ مبتنی بر منطق «تاب‌آوری» و «حلقه‌های میانی»، پیشنهاد می‌شود تعاونی‌های محلی، صرفاً به یک فعالیت محدود نشوند، بلکه چندمنظوره (ترکیب گردشگری دریایی، فراوری محصولات، صنایع دستی و مدیریت پسماند) تعریف و فعال شوند تا با تنوع‌بخشی درآمد، تاب‌آوری جوامع در برابر شوک‌ها افزایش یابد.
- مستندسازی خلاقانه‌ی دانش بومی و تبدیل آن به «تجربه گردشگری»؛ مبتنی بر منطق «یادگیری تجربی»، با ضبط و ثبت روایت‌ها، روش‌های سنتی صیادی، فنون لنج‌سازی و پخت غذاهای محلی دریایی، «تورهای روایت‌گری ساحلی» طراحی شوند و خود اجتماع میزبان (صیادان پیشکسوت، زنان محلی) به عنوان راوی، دانش و داستان‌های خود را با گردشگران به اشتراک بگذارند.
- ایجاد «نظام رتبه‌بندی و اعطای نشان کیفیت محلی»؛ مبتنی بر منطق «سرمایه اجتماعی» و «تلفیق سنت و نوآوری»، اتحادیه‌ی تعاونی‌های گردشگری ساحلی نشان‌های کیفیت محلی (مانند «نشان ساحل پاکیزه»، «نشان محصول محلی»، «نشان حافظ فرهنگ بومی»، و «نشان دوستدار محیط زیست») را طراحی و اعطا کند تا ضمن ایجاد رقابت مثبت، اعتماد گردشگران را جلب نماید.
- برگزاری منظم «جشنواره‌های فصلی اقتصاد دریا»؛ مبتنی بر منطق «تاب‌آوری» و «مسئله‌محوری»، پیشنهاد می‌شود تعاونی‌های محلی با همکاری نهادهای استانی، جشنواره‌های فصلی را در تقویم رویدادهای استان بگنجانند تا گردشگران را در تمام فصول سال جذب کنند و از تمرکز درآمد در یک فصل خاص پرهیز شود.

- طراحی «بسته‌های مشارکتی» برای سرمایه‌گذاران بیرونی؛ مبتنی بر منطق «مردمی بودن واقعی» و «حلقه‌های میانی»، پیشنهاد می‌شود تعاونی‌های محلی، «بسته‌های مشارکتی» طراحی کنند که در آن، سرمایه‌گذار بیرونی در زیرساخت‌های اصلی سرمایه‌گذاری کند، اما مدیریت بهره‌برداری و ارائه خدمات (تورهای راهنمایی، پذیرایی، فروش صنایع دستی) بر عهده‌ی تعاونی محلی باشد و منافع، عادلانه تقسیم شود.

۴-۶. پیشنهاد پژوهشی آینده

باتوجه به محدودیت‌های پژوهش و افق‌های ناگشوده، پیشنهادهایی برای مطالعات آتی ارائه می‌شود:

- پژوهشی با نمونه‌گیری گسترده‌تر (به‌ویژه در مناطق ساحلی شمال و جنوب) با روش‌های ترکیبی، امکان تعمیم‌پذیری آماری را فراهم سازد.
- پژوهش‌های اقدام‌پژوهانه یا طرح‌های آزمایشی (پایلوت) در یکی از مناطق ساحلی (به‌ویژه سواحل مکران) برای ارزیابی کارایی مدل‌های چهارگانه پیشنهاد می‌شود.
- پژوهشی تطبیقی با یکی از کشورهای موفق منطقه در زمینه مشارکت مردمی در اقتصاد دریا (نظیر ترکیه یا عمان) طراحی شود.
- پژوهش مستقلی برای طراحی الگویی که هماهنگی فرابخشی و عمودی‌سازی سیاست‌ها را ممکن سازد.
- باتوجه به ظرفیت بالای زنان در صنایع دستی، فراوری و گردشگری، پژوهشی با رویکرد جنسیتی برای شناسایی موانع و فرصت‌های مشارکت زنان پیشنهاد می‌شود.
- پژوهشی آینده‌پژوهانه تحلیل تغییرات اقلیمی، مخاطرات و تهدیدهای محیط‌زیستی و طراحی راهبردهای سازگاری مبتنی بر مشارکت مردمی پیشنهاد می‌شود.

ملاحظات اخلاقی و تعهدات

ملاحظات اخلاقی: این مقاله با رعایت اصول اخلاقی در پژوهش انجام شده است.

حامی مالی: این مقاله حامی مالی ندارد.

مشارکت نویسندگان: تمام نویسندگان در آماده‌سازی این مقاله مشارکت کرده‌اند.

تعارض منافع: بنابه اظهار نویسندگان، در این مقاله هیچ‌گونه تعارض منافع وجود ندارد.

تعهد کپی‌رایت: طبق تعهد نویسندگان، حق کپی‌رایت (CC) رعایت شده است.

سپاس‌گذاری:

منابع

- [1] Abbaszadeh, M., & Moghaddaei, M. (2009). The concept and theories of social capital. *Quarterly Journal of Social Sciences*, 16(45), 125-150. (In Persian)
- [2] Antonova, A. S., Flannery, W., Gómez, S., Gustavsson, M., Hadjimichael, M., Murtagh, B., Ounanian, K., Solnør, S., Steiro, V. M. D., & Svells, K. (2025). Centering coastal communities' diverse economic practices in the blue economy. *Geoforum*, 166, 104410. <https://doi.org/10.1016/j.geoforum.2025.104410>
- [3] Barati, A. N., Akbarpour, H. R., & Eslami, A. (2023). Pathology of sea-oriented development of Makran coasts with emphasis on upstream documents. *Marine Engineering*, 19(38), 125-136. <http://marine-eng.ir/article-1-1029-fa.html>
- [4] Bennett, N. J., Villasante, S., Espinoza-Tenorio, A., & Blythe, J. (2022). A primer on the "blue economy": Promise, pitfalls, and pathways. *One Earth*, 5(9), 982-986. <https://doi.org/10.1016/j.oneear.2022.08.011>

- [5] Bhandari, H., & Yasunobu, K. (2009). What is social capital? A comprehensive review of the concept. *Asian Journal of Social Science*, 37(3), 480-510.
- [6] Choudhary, P., Khade, M., Savant, S., & Musale, A. (2021). Empowering blue economy: From underrated ecosystem to sustainable industry. *Journal of Environmental Management*, 291, 112697. <https://doi.org/10.1016/j.jenvman.2021.112697>
- [7] Coleman, J. S. (1990). *Foundations of social theory*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- [8] Evans, L. S., Buchan, P. M., Fortnam, M., Honig, M., & Heaps, L. (2023). Putting coastal communities at the center of a sustainable blue economy: A review of risks, opportunities, and strategies. *Frontiers in Political Science*, 4, 1032204. <https://doi.org/10.3389/fpos.2022.1032204>
- [9] Ghaffari, G. (2011). *Social capital: Concepts and theories*. Tehran: Sociologists Publications. (In Persian)
- [10] Gholipour Moghadam, F., Esmailie, R., & Hadi Paykani, M. (2022). Strategic components for socio-cultural sustainability of the sea-based development of Mokran beaches. *Journal of Research on Management of Teaching in Marine Sciences*, 9(2), 75-95. <https://doi.org/10.22034/rmt.2022.543486.1944>
- [11] Go-Blue Project. (2025a). *About Go-Blue Project*. Nairobi Convention. <https://www.nairobiconvention.org/go-blue-project/about-go-blue-project/>
- [12] Go-Blue Project. (2025b). *Go-Blue Project: Connecting People, Cities, and the Ocean*. Nairobi Convention. <https://www.nairobiconvention.org/go-blue-project/>
- [13] Heirani, H., Yazdani, M., Beik Mohammadlou, H., & Ghomshe, F. (2025). Systemic analysis of port activities in the maritime development of the Islamic Republic of Iran and providing policy recommendation. *Quarterly Journal of The Macro and Strategic Policies*, 13(52), 933-978. <https://doi.org/10.30507/jmsp.2025.515854.2809>
- [14] Hobday, A. J., & Stephenson, R. L. (2024). Blueprint for Blue Economy implementation. *Marine Policy*, 163, 106129. <https://doi.org/10.1016/j.marpol.2024.106129>
- [15] Koulivand, K. (2024). Futuristic analysis of the development dimensions affecting the sea-based economy of the Islamic Republic of Iran in Makran coasts. *Iranian Journal of Marine Science and Technology*, 28(111), 51-62. <https://doi.org/10.22034/ijmst.2023.543969.1606>
- [16] Li, S., Chen, L., & Liu, Y. (2025). Actors, themes, approaches, and imbalances in Blue Economy cooperation: A systematic review and future prospects. *Marine Policy*, 173, 106500. <https://doi.org/10.1016/j.marpol.2025.106500>
- [17] OCEANIDS Project. (2024). *Empowering citizen-driven climate resilience and inclusive governance for a sustainable blue economy in Mediterranean coastal regions* (Version 1). Zenodo. <https://doi.org/10.5281/zenodo.12721466>
- [18] OCEANIDS Project. (2025). *Resilience and inclusive pathways to a blue economy in coastal regions* (Version 1). Zenodo. <https://doi.org/10.5281/zenodo.15512617>

- [19] Papageorgiou, M. (2024). Land-Sea-Interactions in MSP and ICZM: A regional perspective from the Mediterranean and the Black Sea. *Marine Policy*, 159, 105924. <https://doi.org/10.1016/j.marpol.2023.105924>
- [20] Plan Bleu. (2026). *Unpacking the potential of Integrated Coastal Zone Management & Maritime Spatial Planning processes for sustainable tourism in the Mediterranean*. <https://planbleu.org/en/publications/unpacking-the-potential-of-integrated-coastal-zone-management-maritime-spatial-planning->
- [21] Pourahmad, A., & Kahaki, F. S. (2025). Examining the challenges, opportunities, and requirements of developing maritime-oriented regions with emphasis on the Makran region. *The Third National Conference on Competitiveness and the Future of Urban Developments with a Maritime Economy Approach*. (In Persian)
- [22] Putnam, R. D. (2000). *Bowling alone: The collapse and revival of American community*. New York, NY: Simon & Schuster.
- [23] Sadeghi, Y. (2024). Regional and transregional security policy of the Islamic Republic of Iran in the maritime domain. *Iranian Review of Foreign Affairs*, 15(2), 443-460. <https://doi.org/10.22034/irfa.2025.219523>
- [24] Samiei Nasab, M. (2022). Strategies for utilizing the position of the sea in the country's economy in line with the guidelines of the Supreme Leader. *Economic Security Journal*, 10(1-2). (In Persian)
- [25] Satria, A., Langston, J. D., Adrianto, L., & Firdausy, C. M. (2025). Connecting the dots between blue economic development and coastal community development using a seaweed case study in Madura, Indonesia. *Discover Sustainability*, 6, 1346. <https://doi.org/10.1007/s43621-025-02264-9>
- [26] Simmonds, K., & others. (2022). Blueing business as usual in the ocean: Blue economies, oil, and climate justice. *Political Geography*, 98, 102670. <https://doi.org/10.1016/j.polgeo.2022.102670>
- [27] Sobhaniyan, S. M. H., Dasineh, M., Nejati, M., & Balaghi Inalu, Y. (2023). Maritime-oriented economy; Production, employment, and exports: A multi-regional computable general equilibrium approach. *Quarterly Journal of Maritime Economics and Trade*, 14(56), 81-108. (In Persian)
- [28] Thomas, J. B., & others. (2025). Pathways to a blue economy. *Current Opinion in Environmental Sustainability*, 77, 101570. <https://doi.org/10.1016/j.cosust.2025.101570>
- [29] Winks, N. S., & others. (2024). The status of Blue Economy development in Africa. *Marine Policy*, 165, 106205. <https://doi.org/10.1016/j.marpol.2024.106205>
- [30] Winter, I. (2000). *Towards a theorised understanding of social capital* (Working Paper No. 21). Melbourne: Australian Institute of Family Studies.
- [31] Zavala, V., Hadjimichael, M., & Foley, P. (2025). Centering coastal communities' diverse economic practices in the blue economy. *Geoforum*, 166, 104410. <https://doi.org/10.1016/j.geoforum.2025.104410>
- [32] Ziveri, P., Grelaud, M., & others. (2017). Blue growth and ecosystem services. *Marine Policy*, 85, 17-24. <https://doi.org/10.1016/j.marpol.2017.08.006>